



НОВА ИСКРА

Нигде спаса

Радоје М. Домановић

Слушати предавање из латинске синтаксе и опишати се на летњој врућини, нарочито код невешта берберина, то ми беху најдосаднији часови, јер никад ми живот није изгледао са мање смисла, глупања, него у тим приликама. Никад не бих могао одлучити, шта је теже од тог двога. Замислите само летњи врео дан, кад се од жеге чисто и свест помути, пред очима тренери ваздух, тело малакше, отроми се, човек се једва креће од досаде и сад рецимо у таквом стању клонете на берберску столицу. Берберин вас умота чаршавом и ви морате да се укочите као какав римски сенатор. Чаршав берберин заћушка око врата и онда настане страховита процедура. Зној цури низ лице, хоће у очи, муве безобразно садњу и падају час на нос час на лице, час око уста, а вама руке под чаршавом, па само тек можете мрдати лицем, скупљати нос, увијати устима. По лицу онет, улењеном од зноја, падају ситне длачице попод маказа, па се лепе, падају преко очију, па чак и у уста и тад настаје очајно плуцкање. Уза све те муке берберин вас мува тамо амо и обрће вам главу као какву ствар, шкљоца око ушију маказама без икаква разлога и с времена на време тупе маказе очупају по који прамичак косе; ви скринете ваздух у себе, увијете се од бола, а берберин вас утеши: „Ништа то није, ништа молим вас!“ и окупи енергичније шкљонати маказама, мислећи ваља да вам том музиком забашури бол. Како се у тако очајном положају очекује с нестриљењем оно спасоносно бербериново: „Наздравље, господине!“ Скине вам чаршав и осетите како

вам се разведри пред очима, осетите блаженство, неисквану радост, као кад вам на пречац престане јака зубобоља.

Тако се исто у очајању очекује звук школског звона, које вас од једном избавља оних неспособних апсолутних аблатива и читаве поплаве нункова, квидова, квид квида и нунк нунка. И фамулуз који звони (њего сам увек сматрао за неко анђелско биће) једним покретом руке, звоно

једним звуком, звуком небеским растера све те досаде. О како ми је тај слатки звук унио у душу да га никад не могу заборавити.

Тамав наставник вели:

— Такође је *згодно* употребити овде пес пес. Хајде покушајте ви!

И онда покушавате, знојите се, бруји по глави сто чуда, а никако вам не иде у главу израз *згодно*, или још кад наставник вели *интересантно*. Тамав муке ваше достигну врхунац, а тек зазвони звоно, својим небеским, спасоносним звуком.

Али се у животу, доцније, годинама, тек кад сам почео писати и штампати своје радове по листовима почеше појављивати и досадније ствари, осетих теже муке.

Да вас не мучим много, јер знам шта је мука, причаћу вам нешто што ми се догодило пре пенулу годину дана.

Било је лети. Дан пријатан, свеж, а ја посвршавао послове, који могу узнемирити дух и нагнати човека да мисли, као што су менична отплата и томе слично, па се по подне раскомотио, лешкарим са запаљеном цигаром, срцем лежећи каву и осећам се тако задовољан, што ме никаква мисао не узнемирава, како је то само Србину дато.

А и шта би ме могло узнемирити. Најдосаднијем уреднику дао сам свој рад и тога дана сам ручао слатко, попио чашу две вина, класу сам скоро био добио, срцем каву, пушим дуван, регулисао сам мешину, преврћем се задовољно час на једну, час на другу



ЈОАКИМ III, ВАСЕЉЕНСКИ ПАТРИЈАРХ

страну; не мислим, обузима ме пријатно осећање сна, а закон ми не забрањује, да слатко заспим мирним, блаженим сном, и ја таман хтедох да употребим ту своју грађанску слободу и право, као што би сваки савестан грађанин учинио, док тек чуку неко на врата од моје собе.

— До ђавола! промрмљам јетко и моје слатко задовољство прште као пена.

Чукање се понови.

— Напред! викнем осорљиво.

На вратима се појави човек с осмехом на лицу и љубазно ме поздрави, док сам се ја осећао како сам у стању да му скочим за очи. То беше уредник једног пољопривредног листа.

— Ја сам дошао до вас с једном молбом. Нећете ме, надам се, одбити.

— О, молим вас, како бисте још посумњали! рекох тако, ваљда по урођеној српској доброту и покушам да мало ублажим кисео израз лица.

— Рад сам да донесем у листу један ваш чланак о гајењу винове лозе.

Радо бих се одзвао, господине, вашој жељи, али верујте да те ствари не разумем ни мало.

— Како не разумете. Можете ви то. Популарно нешто како треба што нише гајити лозу и какве користи има земља од тога. Ето, молим вас, ја напишем сваког броја по неколико, а ја сам учио некад филологију.

Бранио сам се на све могуће начине, али уредник је упорно доказивао, како сам ја уобразио да не разумем те ствари и најзад, да их чак не треба ни разумевати, па ипак се може леп чланак написати.

На крају крајева морао сам обећати да за десетак дана спремим чланак.

Оде он и моје се пријатно расположење поквари. Отуд, одовуд тек мени на уму винова лоза.

У том онет куцну на вратима.

— Напред!

На вратима се појави повисок, блед, изнурен човек у извешталом оделу.

— Добар дан.

— Добар дан, господине!

— Ја се зovem Милан Милановић.

— Мило ми је (и ја рекох своје име).

— Дошао сам к вама због једне важне ствари.

— Молим.

— Ја сам науман, господине, да покренем један лист за сточарство...

— То вам је дивна идеја.

— Мени би необично мило било да и ви уђете у ред мојих сарадника.

— Мени би то чинило необичну част, почех, али ја се, господине, у сточарству не разумем.

— Знам, али ипак бисте могли!.. Ви сте за Бога школован човек.

Бранио сам се, отимао, али онај не иде, док му не рекох, да љу гледати, да напишем штогод популарно о гајењу ждребади.

Таман сам мислио да сам се курталисао напаст, кад тек опет неко куцну на врата.

— Напред! — продерем се осорљивије по икад.

На вратима се појави уредник једног патриотског листа.

— Ја сам дошао до вас с једном скромном молбом — рече он љубазно, са смешкањем — и надам се, да ме нећете одбити.

— Све што могу учинићу.

— Мени треба једва кратка, патриотска песмица, или причинца, како хоћете. Не бих вам досађивао, али су ми сарадници заузети разним научним чланцима, а и ја морам спремити један некролог, па се сетих на вас.

— Али ја не пишем песме, господине, како љу сад почети песме писати.

— Ништа лакше. Седнете па напишете. Најбоље је епску неку, патриотску, или причу, још боље.

Није ми помагало никакво правдање ни извињавање и ја побеђен рекох:

— Најзад и да вам учиним, али сам верујте заувет многим пословима.

— Не, не, ви ћете општој ствари морати жртвовати један тренутак нашег времена. Ја љу дакле доћи у четвртак, бићу тако слободан.

— Данас је већ уторак, опоменућ га.

— Па да, кратку неку стварчицу, рече уредник и погледа ме тако љубазно, чудно, да се ја осетих као хипнотисан. Пред очима ми се почеше страховито комешати догађаји оживелих успомена, без реда, без везе, а ја очајно јурим по том хаосу и осећам како морам, ни мање, ни више, већ морам, још у том тренутку, да нађем идеје за причинцу.

Не могадох ништа више проговорити. Уредник се учтиво поздрави и оде, паразитички наду да ће рад бити готов.

Легнем онет очајно, затворим очи и покушам да што друго мислим. Аја, што више гоним од себе мисли о патриотској причи, а оне све јаче наваљују. Пред очима ми само неки ханџари, копља, пушке, јури и врти се безброј лица, укрштају се неки страховити догађаји, страшне битке, падају главе, лепришају се заставе, букте запаљени кровови, скачу јунаци у шанчеве.

Осетим како ми чисто свест помрчала. Дигнем се, те се умијем. Не помаже. Сваки предмет, све што погледам, као да ме гони да тражим идеју патриотске приче.

Седнем за сто, засучем рукаве, расклоним све са стола, метем главу међу руке, затворим очи и станем размишљати о чему да пишем. Потрудим се да баш сад нарочито о томе мислим. Кад од једном, мало по мало, разбегоше се све малопређашње мисли, сви догађаји, лица, све, све, ама као по каквој команди. Што више мислим, а те патриотске мисли све даље од мене, а место тога почеше ми излазити пред очи све сами неки славујчићи, цвеће, поточићи, месечна ноћ, лепе женске главе.

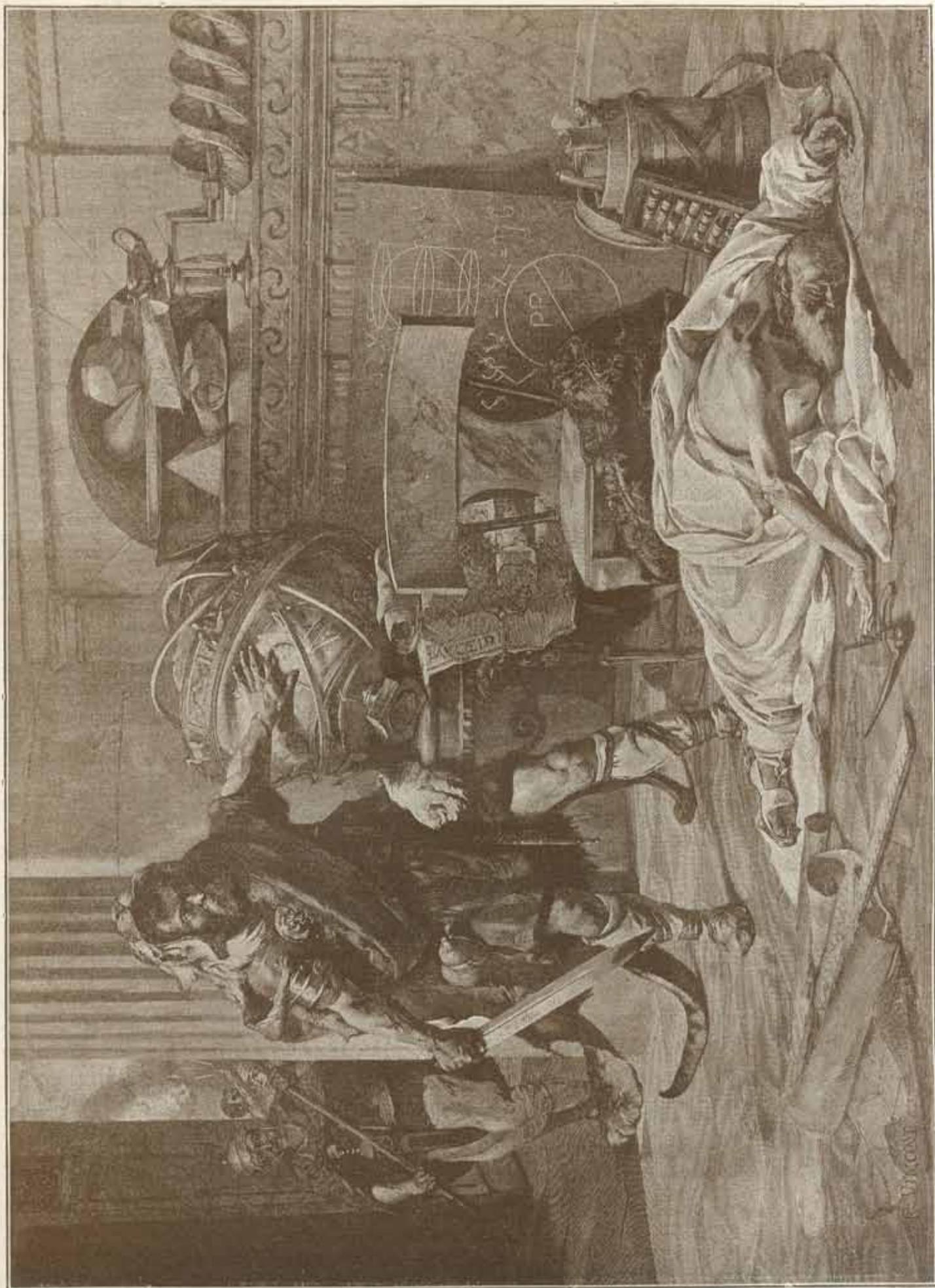
— Ите до врага! викнем љутито и скочим са столице.

— Та шта морам, ко ме може нагнати да пишем?! помислим и решен да не пишем ништа, изиђем на улицу.

Шетам, а оно сад тек почеше се опет скупљати у памети осећања на све могуће патриотске догађаје и прилике, које сам икад видео и за које сам у свету чуо и читао, али то тако страховито збркано, несређено јури и ври пред очима, тако брзо и силно да ни један једини облик не могу јасно да уочим. Брже је то од свега, а ја осећам да се морам оријентисати у тој збрци, да морам ухватити из тога ма једну чисту мисао.

Све ми услед тога, постане досадно, осећам се тешко, осећам јаку главобољу и чак ми у ушима брује као звека мачева и ханџара, пуцањ пушака, топова, шкргут зуба, трубе, јаук рањеника.

Одем у друштво да се разгалим. Ништа не помаже. Све јаче осећам своје муке. Ништа ми се не пије, не једе, не могу да разговарам. Осећам како ми узјашила за



АРХИМЕЛОВА СМРТ.

врат патриотска идеја, па ме не пушта да данем душом ни тренутка.

Опростим се од друштва и одем кући.

Постављен сто за вечеру.

— Хајде да вечерамо.

— Не могу.

Затворим се у собу, упалим свећу, седнем за сто и осећам страхан, недољив каприц да морам до зоре написати.

Опет као и прошли пут. Све се изгуби од мене, па најзад дођем до таквог тренутка да не могу ништа, ама ништа, једну једину мисао да замислим, јер осећам како је неки грдан терет пао на мене, па ме притискао. Притискао ми и душу и ум и то је терет, под којим се осећа само једно: „Морам до зоре написати!“

Устанем, шетам по соби, лежем, седам опет за сто, па тек се од једном загледам у какав предмет, муке попусте и ја почнем мислити, рецимо, како ту и ту књигу треба повезати, како је штета што сам покашао мастилом по чаршаву и вазда тако ситних ствари. Па онда се сетим да сам се сутра договорио с друштвом да правимо излет и тек од једном кресне она страшна мисао:

— Онда сад треба свршити ту патриотску причу.

Сад опет настану муке и патње. Уморим се, сан ме савлађује. Осетим главобољу. Соба пуна дуванског дима, на столу пуно кокица од цигара, понаљених машина, дуванског пуара.

Напрегнем све силе, а оно место патриотске идеје искочи у памети нека глупост:

— У мог дике чизмице на боре!

Којешта,

— Не морам да пишем па квит посла. Шта ту вазда. Рећи ћу му кад дође: „Не могу, господине“, или боље клот: „Нећу“. Уземем са стола табак хартије, на који сам напрежући се ставио сто неких глувих реченица и избрисао. Згужвам га љутито и бацим, па осетих неко необично задовољство.

Легнем у постељу. Сан ме савлађује и таман да утврдим сан, а оно тек пред очима се појави неки Турчин с грдном чалмом и јури на коњу с шиштољем у руци неко Српче, а оно бежи, бежи, па таман сирото да утекне у шуму, а тек из честе други страхан Турчин с ножем, па потеже дете у груди. Презну крв и ја презнух.

— Није него роткве! помислим љутито и затворим очи, па таман да заспим, тек оно опет искрене мисао:

— А патриотска прича?!

И мало, по мало почне опет пред очима оно несрећно комешање оружаних људи.

И тако то мучење траје до пред зору.

Сутра дан устанем блед, ломан, уморан, као да сам целу ноћ вукао кола.

Већ сам тврдо решен, да не пишем, али ипак осећам терет, неспокојство, чудан немир, кад помислим да је сутра злосретан четвртак.

У четвртак приберем сву снагу и очекујем господина уредника да му кажем отворено и јасно:

— Идите без трага, господине, и ви и ваш патриотски лист. Нећу да пишем, јесте ли ме разумели, а сад изволте напоље, јер ја хтедох умрети због тих ваших трица.

Горео сам од нестриљена кад ће доћи, да му то кажем и да ми лакне души.

У том чух куцање на вратима.

— Напред! продерем се љутито, да се и по гласу позна да сам готов и да се тучем, ако ми што пребаци.

Уредник уђе са оним истим љубазним осмехом, а ја га дочеках намрштен, као највећег крвника.

Кад ме погледа онако меко, благо, ја се чисто збуних од чуда. Некако ми изгледаше неприродно да се он тако љубазно понаша према мени, који бејаш у стању да пуцам из револвера на њега.

— Дакле готово је, је л' те?... Хвала Вам много! додаде и не чекајући одговора.

За чудо живо ја оборим очи и чисто се осетих застиђен, као ђак, кад не изради задатак, па не зна како да то каже благом и добром наставнику.

— Извините, али верујте нисам могао... почех се правдати следајући преда се.

— Није готово?! рече он очајно и погледа ме прекорно.

— Верујте да сам имао таквих сметњи... почнем опет извињавање...

— Задоцнићу с листом. Кад би могло до мрака бити, па макар поћас да се слаже! рече он очајно.

Ја извадох цени сат. Три сата.

— Биће сигурно! рекох с таквим убеђењем да се он умири.

— Молим вас пожурите. Ја ћу доћи у осам!

Извини се што ме мучи, насмеши се љубазно и оде.

Кад он изиђе ја тек онда осетим сву тежину ове нове ситуације, која је куд и камо преманила дотадашњу.

Сад настану онаке исте, само страшније, јаче муке тражења идеја.

Написао сам око тридесет почетака и избрисао свих тридесет. И не осетих како је време пројурило.

Погледам у сат. Седам и по часова.

Скочим као опарен, докопам шешир и јурнем на улицу. Обузео ме неки страх од овог уредника, да бих радије чекао чету са запетим пушкама него њега.

Врљао сам споредним улицицама, куд никада нисам прошао, нити сам мислио проћи, све од страха да не сретнем уредника. Искрене од некуд неко слично лице, а мене текне нешто као нож у срце.

У пиваницу, где обично идем, нисам смео ићи, а кући још мање.

Најзад ми се досади и обузе ме таква љутина, да сам био готов побити се с првим кога сретнем.

— Отићи ћу кући и рећи ћу томе човеку да ме остави једном на миру и изгрдићу га као магарца.

С онаквом одлуком пођем кући.

Успут свратим у једну бакалницу да купим дувана. Бакални нешто узнемирен, усплахирен, презну кад ја уђох.

Потражим дувана.

— Ух, што ме преплашисте?! рече човек кад ме боље загледа и одану.

— Што?

— Помислих од вас да је један други господин што долази једнако те ме тера да му пишем све што се сећам из рата.

— Па?

— Па тако. Обећао сам да га скинем с вратапа сад тек мука. Куд сам ја за те ствари. Ко ће радњу да ми гледа?

Он примети, да га ја гледам с тако искреним саучешћем, па хтеде прићи да ме загрли.

— Па шта мислите чинити најзад.

— Чудим се... Давас сам затворио дућан, па утекао од куће. Ако овако потраје зло и наопако. Па није један то, господине мој, него сам имао ја од многих такве муке.

Заста — помислим кад пођох — у Београду сваки други човек уређује по неки лист. Осетих необично очајање.

У мојој улици баш пред кућом сретнем момка.

— Куда ћеш?

— Обих ноге тражећи вас. Чека један господин већ више од два сата! Вели мора вас наћи вечерас.

Сирче ми се пред очима.

— Ух, тај зли дух хоће да ме умори! помислим и дође ми страшна идеја да јурнем у кућу и да га избацам из куће на улици, али одмах за тим осетим чудан страх, да нисам смео прекорачити прага.

— Кажу том господину да сам добио денешу од оца и да морам ноћас отпутовати. Или немој... Кажу му боље да ме ниси ни нашао! рекох момку и окренем натраг да врљам даље.

Нисам смео ноћити код куће.

Сутра дан нисам ни ручао ни вечерао код куће и тако сам се крио са страхом и презањем од сваког шума све док не видех онај лист да је изишао.

Кад се повратих кући нема ми момка. Дobar је то и ваљан момак био.

— Знате ли куд је мој момак? питам суседа.

— Био је ту до јуче, па пред вече утече од оне господе што код вас често долазе.

— Досадило му што ме једнако траже?

— Није, него окупиле њега да им пише нешто за поштинске. Он се брани, брани сиромаш, на утече некуд. Вели ми кад пође: „Идем у бели свет, само да се ове напасти спасем. Ја се чудим куд је мој господин, а оно и он се брани, брани на лепо бездушници одјурине човека од његове рођене куће.“

Мене обузе нека језа, страх.

— Нема се шта размишљати — помислих — јер кад је и мој момак утекао ту за мене нема спаса.

Оставим и кућу и све, па брже боље погодим кола затворена и кажем кочијашу да тера што брже и што даље од Београда.

Железницом нисам смео путовати, јер сам се бојао да ме не ухвате на станици, а лађом тако исто.

Причао сам једаред некоме, како је у некој земљи, давно, у стара времена живео један калуђер, који је многе

говоре држао и то становницима толико досади, да сви, што су још могли бежати, оставе своју милу отаџбину и утекну у бели свет, те тако готово опусте земља.

Право да вам кажем то некад, и ако сам слушао од старих људи, нисам ни сам веровао, али како се намножише уредници и почеше кидисавати на мирне и питоме грађане и кад видех чудо очима, како многе радње: механе, дућани, пекарнице и друге банкротираше, како се позавтараше, само што ту они свраћају, онда нисам могао ни мало посумњати, да је због тог досадног говорника опустела земља.

Многи слабијих живаца, подлегли су одмах.

Нападне тако слаба човека један уредник, па други, па трећи, док погледаш, а тек човек почне да вене.

— Шта ти би, брате! — питају га.

— Ето! вели очајно и једнако шапуће и комбинира

у памети чланак или какаву причу за лист. Срећу га познаници пријатељи, зауставе га, хоће да га разгале:

— Остави се Бога ти лудорија, видиш да оста као билица!

Онај само гледа тужним погледом, уздахне дубоко и јекне, па продужи шапутати и смисљати тему.

И тако леца човек, леца, па најзад, у страшним мукама, тражећи тему, испусти своју племешту и намучену душу.

*

Наравно да сам врло опрезно бежао.

Тек у једном удаљеном селу хтедох свратити да се одморим, јер три дана како сам по путу поживао. Али најпре пошљем кочијаша, да се разбере детаљно да ли се и ту не уређује какав лист. Оде кочијаш. Чеках читав сат, нема га. Прође

други сат, трећи, нема га никако.

— Мора бити да су га они бездушници и овде ухватили! — сету ми страшна мисао кроз главу и клонух.

— Нигде спаса! помислим у очајању видећи да се морам предати на милост и немилост страшној судбини.

Београд.



АНАСТАС ЈОВАНОВИЋ,
ПРВИ СРПСКИ АМАТЕР-ФОТОГРАФ



У прољетној ноћи



Душо моја, ти не тужи тако!
Ево ноћи, ево слатке тајне!
Весело се вијни и узнеси
Плавом небу у звјездице сјајне.

Буди тица што се диже летом
И рај слави на високој грани;
Па од бола, од судбе и људи
Ти се, душо, светом пјесмом брани!

Сад, кад нојца драгом цв'јећу слази
На разговор и на слатко бдење,
Сад, кад Господ умрлим се јавља,
Душо моја, слави васкрсење.

Заборави да си икад била
У мукама, јаду и олуји;
Утри сузе, вијни се, полети, —
На пјесмицу зону те славуји!

Мостар.

Алекса Шантић.



† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(НАСТАВАК)

Морам се зауставити на години 1864. јер се у тој догодило много што-шта, што је с једне стране имало значаја за Српство у Угарској, а с друге стране опет за стање у Србији, па је све то морало имати утицаја и на даљи ток и правац Милетићева рада. За српски народ у Аустро-Угарској настао беше у тој години важан тренутак услед тога, што је после смрти патријарха Рајачића ваљало изабрати новог митрополита — патријарха, те је с тога те године сазван црквено-народни сабор српског народа. Од год. 1842. не беше никако таквога сабора и тако, дакле, после размака од двадесет и две године имао је тај сабор да се састане на св. Илију у Карловцима. Бечка влада одредила је томе сабору као једини задатак, да избере патријарха, а Милетић и његова странка напротив сматрали су да је много важније и прече да сабор прво расправи и реши веома важна и неодложна питања о цркви, просветним заводима и фондонима народним, да црквено-школску автономију народа српског организује и оживотвори у обележеним уредбама и уставима и т. д., па тек по решењу тих питања да приступи избору црквеног поглавара. Ту је мисао Милетић заступљао још пре састанка сабора у „Сри. Дневнику“ у неколико темељитих чланака под насловом „Најпре народ и црква па онда патријарх - митрополит“. Мисао не беше нова, јер је и на сабору од год. 1842. Исидор Николић предлагао да се прво расправе црквено-школске ствари и питања, па тек онда да се приступи избору митрополита, али је тада његов глас слабо одјекнуо, није имао већег ефекта; а сад је Милетићев глас моћно одјекнуо у народу и дао подстицаја и повода веома живој агитацији за занесену

мисао. Да су избори за сабор били које слободнији, нема сумње да би претежни број посланика донео собом инструкцију од својих бирача да тражи прво расправни сабор, па онда тек да приступи избору. Али је томе црквеном сабору од г. 1864. баш то и било једно карактерно обележје, што је он биран за време већ поменутог провизорије, дакле у ванредном стању, те су посланике бирали од власти наменовани, а не од народа изабрани општинари; по при свем том је ипак Милетић ушао као посланик у тај сабор, а уз њега само још неколицина народних људи слободумнога правца. Ту се Милетић први пут појавио на црквено-народном пољу као народни заступник и одмах је својом појавом обележио обрт у третирању црквено-школских питања и у држању према влади и јерархији. Одмах у првој седници саборској Милетић је у дугом, разложном говору изнео свој већ поменути поглед на задатак сабора и ту се први пут чуо у сабору такав енергички тон, који потиче из пуних груди и из дубоког убеђења једног одважног борца за правилно схваћене интересе цркве и народа; Милетић је тада као тумач пробудене свести народне отворено, као ниједан досле, изјавио неповерење јерархији, која је изневерила традиције старијих архијереја, који су се залагали за народ и заузимали за права његова, па је скренула на пут реакције и постала потпора влади у њеним мерама против оправданих тежња и свечано зајемчених права народних. Главни вођи и представници те црквене реакције беху тада Маширевић, администратор патријаршије и кандидат бечке владе за патријарха, и архимандрит Анђелић, један од најобележенијих и најинтереснијих типова затупаног клерикалца, који беше управо spiritus rector целе те друштвене у њеној кампањи против нове струје, коју је представљао и водио Милетић. Анђелић беше донста „калуђерски Милетић“ како га је згодно назвао народ у једној у то доба веома распрострањеној песми. Милетић је у своје већ поменутом првом саборском говору казао између осталог: „Наши су архијереји толико пута народ наш обмањивали, ствари народне хотимнице заустезали и одуговлачили, да се збиља многи побојати мораше, да ће и наш ново-изабрани поглавар црквени, докопавши се једном митрополитског престола, онако исто поступати као и многи његови претходници“. У потврду тој својој тешкој оптужби јерархије он је навео као историјски пример митрополита Стратимировића, који је по сведоци великога Србина Саве Текелије употребио сав свој утицај и ауторитет код двора и бечке владе, да се многи закључци темншварског сабора од г. 1790. не уведу у живот и они донста остадоше мртво слово на хартији; као други пример служи патријарх Рајачић, који је имао у њему царско одобрење и решење да се сазове народно-црквени сабор ради расправљања црквено-школских питања, па ипак никако није хтео то решење да изврши. Кад су тако могли радити један Стратимировић и Рајачић, који су се иначе одликовали својим несумњиво великим српским родољубљем у вишим политичко-националним питањима, онда шта се могло очекивати од епитона и ситних црквених властољубаца à la Маширевић, Анђелић и др. И тако се, дакле, на томе свакако интересном црквено-народном сабору од г. 1864.—1865. управо приметна и зачала борба између јерархије и народа, која је тада потекла логички из самих одношаја, из самога стања ствари и распореда елемената, који су имали да решавају, а која се после тога све више заостривала поглавито с тога, што Маширевић као патријарх, а уз њега и после њега Анђелић као потоњи наменовани, дакле на-

метнути патријарх не беху никако погодне личности, да оштрину борбе ублаже, да је сведу у питомије и умереније облике и да најзад паметним компромисом изиђу на сусрет оправданим тежњама напреднијих, интелигентнијих редова народних, разуме се до оне границе, до које се може ићи а да се при томе очува есенцијални канонски карактер и суштина устава православне цркве. За такву помиљиву улогу та два црквена великодостојника не беху способни, они су напротив, као што рекох, били одсудно противни свакој ма и најмањој измени у стању ствари, како се затекло и постојало, они су, дакле, били у пуноме смислу *ecclesia militans* (црква, која се бори и војује), јер су били вољни борити се до краја за одржање затечене јерархијске власти и искључиве надмоћности. Отуда она позната на сабору изречена претња Маширевићева са „духовним бичем“ и онај у саборској седници свечано изго-

погрешном путу они, који су кривили па и данас још криве и осуђују Милетића што је дао сигнал за почетак те борбе и што је ту борбу кроз више година водио живо и енергички. Ја сам већ мало час поменуо, како је та борба логички потекла из самих одношаја, из самога стања ствари и према томе је живља акција, коју је Милетић покренуо против јерархијске аутократије и против запарложеног стања у цркви и школи била само резултатна аспирација и потреба самога народа, које су се у току времена поступно развиле и сазреле толико, да су морале добити израза. Кад је већ преко седамдесет година протекло било, откад је народ преко својих представника на темишварском сабору тражио да се путем извесних установа и уредаба обезбеди што боље и савременије уређење цркве и школе и контрола над руковањем народним добрима, па су затим нараштаји прошли и не моглоше дочекати оства-



ДР. МАРКО НИКОЛИЋ.

МОТИВ СА ТОПЧИДЕРСКЕ РЕКЕ, I.

ворени завет Аиђелићев да он неће ни за длаку од свога строго „канонскога“ гледишта попустити „док је њему русе на рамени главе“.

Многи су још тада кривили па и данас криве Милетића, што је тако безобаврно и драстично отпочео борбу против црквене управе, те је тако настао тај кобни расцеп и спор између јерархије и народа, који спор ево и до данашњег дана још једнако траје у пуној жестини па велику штету и јерархије и народа, јер је несумњиво да та борба с једне стране штети и побија углед и ауторитет патријарха и епископата не само према народу, него и према највишим државним факторима, а с друге стране ломе и слаби отпорну снагу народа у његовом непрестаном хрвању са противничким силама, које кидишу на народност и веру његову; колико би успешнија и јача била та отпорна снага и борба народна, кад би његови црквени поглавари стајали уз њега и пред њим у одбрани вере и народности и заузимању за признање и остварење автономних права народних! То је све тако, па ипак су на

рење тих народних захтева и одлука и кад се најзад несумњиво историјски утврдило, да су баш и сами црквени поглавари широких погледа и велике родољубиве душе ипак спречавали остварење и заловољење тих народних тежња и потреба — онда се у томе дугом чекању мало по мало у све ширим круговима народа развијало и најзад кристалисало уверење, да се не може више веровати јерархији. Милетић се појавио као апостол и тумач тога уверења, његова акција беше, дакле, само „une réponse heureuse à des questions déjà posées, à des besoins déjà nés“ (сретно погођен одговор на питања, која су већ постављена, на потребе, које су се већ родиле и настале) као што згодно вели новији социолог Тард.

За бечку је владу српски црквени конгрес од г. 1864. имао у тадашњим политичким околностима још и нарочитога значења с тога, што је према већ поменутом одсудно опозиционом држању Мађара требао тај српски сабор да послужи као доказ, да српски народ није никако сагласан с Милетићем и његовом групом у њиховом дру-

жењу с Маџарима против Беча, него да је претежна већина српскога народа још једнако на страни централистичке бечке владе. А да би се то показало, морао је, наравно, Милетић на сабору остати у мањини, морало је пропасти његово изнесено гледиште о програму за рад сабора, морао је пре свега и на првом месту бити изабран патријарх и то разуме се кандидат бечке владе Маширевић. И услед тога свега морао је Милетић на томе сабору одмах и прогутати прву горку кап, нагазити на први општар три у тешкој и мучној каријери народнога борца и апостола.

После већ поменутога Милетићева значајна говора устадоше још два-три посланика те изјавише да усвајају Милетићево гледиште, а затим је устао Анђелић и са „канонскога гледишта“ доказивао како се мора свакако пре свега изабрати патријарх, па онда би тек могло бити говора о расправном сабору. По царском комесару (генералу Филиповићу изгледало је, да има опасности да се ипак већина поведе за јаким разлозима Милетићевим при свем том што је Анђелић залагао своју русу главу за каноне, како их он разуме и тумачи. Према таквој опасној ситуацији царски комесар нађе за добро да сâм узме реч и да против Милетића избаци један јачи метак, који ће међу посланике пасти као бомба, те их заглашати и навести на калуп владина гледишта; ту се одмах могло опасити, колика је већ онда, у самим почецима његове јавне каријере, била снага Милетићеве појаве и његова духа, те је и царски комесар инстинктивно осетио, да има пред собом један индивидуални тип необичнога, вишега калибра и под утицајем тога осећања Филиповић је као представник царев саопштем испав из такта, сишао са висине, па којој је као такав требао да се држи, те се и сувише ватрено упустио у дебату, помињао прошле саборе, како је то све лепо и глатко ишло, а шта је ово сад? Најзад је узвишеним и раздраженим гласом наставио: „Ја знам откуда то долази. *Излегло се у Новом Саду један тић*, што пролеће кроз цео српски народ са том злосретном песмом, да на то не треба пристати.¹⁾ То је очито невоверење, и то не против мене или кога министра, *век против Онога, који судбом државе управља*.“ Ето тако је главом царски комесар грмнио против Милетића, потезући тај већ познати отрцани аргуменат, чија је сна јачина у — денунцијацији. Милетић је тражио реч, да одговори и да се одбрани од те тешке оптуге са тако високога места. Комесар му *не даје реч*, наводећи да нико не може двапут о истој ствари говорити. И тако је Милетић морао прогутати ту прву горку кап; он је већ тада обележен као опасна индивидуа, која није лојална, јер — не верује цару! Но та гнусна инсинуација није нимало обескуражила и заплашила Милетића; он је доиста показао да је „тић“, али не онакав, како га је комесар представио, него онај сиви тић, што „клиће са висине“, како га је народ окарактерисао и сенао. Разуме се да је после тако јакога „аргумента“ комесаревог слабо који посланик смео и даље још бити уз Милетићево гледиште и тако се онда приступи избору митрополита-патријарха и Маширевић буде изабран. После свршенога избора саопшти се сабору највише решење, којим се државној влади задржава право, да она донесе уредбу о устројству сабора, његовом саставу и кругу рада и да пропише изборни ред за сабор; већина саборска решила је, да поднесе највишем месту представку у томе смислу, да се при

одређивању саборског устројства узме у обзир синодски предлог о томе и да се дозволи да се сабор може периодично састајати. Милетић је био одсудно противан таквом малодушном и јадном решењу и поднео је предлог, да се цару поднесе представка у којој да се тражи, да на основу српскоме народу датога и ујемченог автономног права *сâм сабор* састави уредбу о своме устројству, да пропише изборни ред и т. д. Кад је већина тај његов предлог одбила, онда је он изјавио протест против донесенога решења, којим је *напуштено и повређено несумњиво народно право автономije у стварима цркве и школе*, а затим је с још три друга нашао из сабора. Тај његов протест против повреде автономije нашао је најјачега одзива у целој српској нацији и народ је на јасан начин показао, да су сâмо Милетић и његова три друга прави и истински његови представници, а не она мамелучка саборска већина, која решава по команди комесара и без скрупула напушта скупо стечено право народа. Та је већина по команди и изабрана, па није чудно, што је по команди и решавала. И да није тада било Милетићева протеста, него да је донесено *једногласно* то кукавно решење о повреди и крњењу автономног права, зар се не би могло казати да се народ преко својих представника свечано на сабору одрекао свога јаснога права и да га је превео на владу? То што је Милетић тада заступао пријатно је и ујемчено српском народу после четири године на угарском сабору законом од год. 1868., пошто је тада већ била престала провизорија и настала уставна ера.

А сад да у кратко поменем и оно, што је у истој години 1864. било од значаја за унутарњи политичко-друштвени живот Србије те се рефлекс тога осетио и на Милетићу и „Срп. Дневнику“. Већ сам напред нешто говорио о томе, како је велики општи покрет од год. 1848., а специјално српски покрет у јужној Угарској животворно утицао на духове у Србији, како тада после дугог застоја и зачмалости поново почиње силно да се буди и препорађа српска народна мисао, а поред тога млађа интелигенција српска, која је тада поврела преко Саве и први пут дошла у ближи додир са својим српским вршњацима на Угарске, почиње да се зацаја и одушевљава идејама слободе и реформе у смислу западном; ту је несумњиво био зачетак потоњој слободоумној странци у Србији. То се већ донекле опајало и у петровској скупштини у Крагујевцу г. 1848. Јачега израза нађоше те идеје после десет година у великом унутрашњем покрету г. 1858. па знаменитој свето-андрејској скупштини; но и тада су оне још изгледале већином као пресађена воћка, која још није ухватила дубокога корена, али су свакако те идеје већ имале своје убеђене носоце и пропагаторе у млађем интелигентном нараштају, чијим су утицајем оне и унесене међу закључке свето-андрејске скупштине; кроз тај канал те су идеје онда даље продирале и шириле се у пространије кругове српскога друштва тако, да је већ поменуто год. 1864. та слободоумна струја избила јаче на површину. Већ сам помињао, како је Кнез Михајло све своје мисли и главну своју бригу посветио био великој српској идеји и спреми око њенога извођења, па је и сâм сматрао, да је за што успешније руковођење и извршење те велике спољне акције потребна извесна концентрација власти; унутрашњу управу државе оставио је Кнез влади Гарашанин-Христићевеј, у којој је Христић био главни тип и представник унутрашњег политичког система; под његовим се рукама та у очи неке крупне спољне акције донекле и разумљива концентрација власти изврнула и изметнула у један би-

¹⁾ Т. ј. не треба пристати на избор, него треба пре тога тражити расправу и решавање црквено-школских питања.

рократско-полициски систем верно копиран по аустријској моделу из доба крутога апсолутизма и најјаче стеге. Против таквога система, разуме се, да су се бунили млађи интелегентни и напреднији елементи тим пре, што се у томе огледало изневеравање и багателсање оних основа, које је прогласила свето-андрејска скупштина. Група политичких радника из год. 1858. а уз њу млађа генерација, која је дозревала, сталаше у опозицију против Христићевог система и, као што сам горе већ навео, главни им је или управо једини орган тада још био „Српски Дневник“, чије им је ступице Милетић широм отворио, јер је и сам био противник поменутом систему. Тиме је онда први пут обележена блика веза и солидарност између слободоумних елемената с ове и с оне стране Саве и Дунава.

И тако су онда у „Срп. Дневнику“ налазиле израза и одушке све оне мисли, жеље и осуде, које су имали потребу да изнесу опозициони и незадовољни елементи из Србије. Разуме се, да су писци тих дописа и чланака поред корисног регистравања факата и оправдане критике понекад уносили и много оштрице и безобзирности у тону и у карактерисању стања, догађаја и личности, што није нимало чудно, јер притиснут и незадовољан човек лако може да претера и да се занесе у жестици нарочито онда, кад не пише под својим именом, те не одговара пред јавношћу, за оно, што пише. Поред тих дописа и чланака из Србије Милетић је и сам од своје стране од времена на време писао озбиљне чланке о стању у Србији и у тим је чланцима вазда најљубиво и брижљиво одвајао Кнеза од владе и вазда се о Кнезу изражавао с нијететом и дужним поштовањем.

Рекох, како се баш у г. 1864. опазио јачи покрет слободоумних елемената и то у неким јавним манифестацијама и другим симптоматичним појавама, у којима се већ јавно испољило незадовољство и расположење за отпор против бирократско-полициског притиска Христићевог режима. Поменућу само случај, који се тада десио у Ученом Друштву, кад су многи чланови тога друштва (из групе либерала од год. 1858.) предлагали да се поред осталих изберу за почасне чланове тога друштва Мацини, Гарибалди и млађи Херцен, а министар Цукић то наравно није хтео да допусти, а такође није хтео да допусти ни члану Вл. Јовановићу да говори спремној беседи тим поводом. Услед тога је дошло до бурне сцене и протестације и присутни омладинци удружени с многим грађанима демонстративно подигоше у вис Вл. Јовановића вичући му: живео! и т. д. После тога је отпуштен из службе Вл. Јовановић, а учено друштво суспендовано. Уз то дође познати догађај са члановима Великога Суда, који у ствари Мајсторовићеве завере не хтедоше да суде овако како им се наређивало, него су судили по закону и својој савести; услед тога се десио оно, што се не може замислити ни у једној ма колико уређеној савременој држави: донесен је специјалан закон, којим се установљава нарочити ванредан суд, да суди дотичним члановима великога суда и, разуме се, да ти чланови бише осуђени на заточење у Гургусовачкој кули и на губитак грађ. части. Међу њима беше и главни фактор на св.-андрејској скупштини Јефрем Грујић. Владимир Јовановић и Милован Јанковић одоше у емиграцију, а Грујић у — тамницу. Сви су ти догађаји с потребним коментарима најживље описани и пропраћени у „Срп. Дневнику“ и на скоро после тога као рефлексе свих тих догађаја дође оно, што се могло предвидети и очекивати а то је забрана „Срп. Дневника“ за Србију; у званичним Срп. Новинама објављено је 24. марта 1864. да је тај лист забрањен „због непријатељског држања према Србији и срп-

ској влади“. То беше први пут да је једном прекосавском листу забрањен улазак у Србију и ма колико да се то према свему, што је претходило, од такве владе, као што беше Христићева, могло очекивати, ипак је та забрана на Милетића веома непријатно утицала, тешко му је пала, јер се он тој крајњој мери ипак није падао и изгледало му је, као да је тиме прекинут конач могућега споразума, пресечена нада на обрт у унутарњој управи Србије. Своме тешком и мутном расположењу услед тога дао је Милетић речита вараза у значајном чланку „Најновија мера министра Христића против Дневника“, који је налазио у два броја. И та забрана као да беше омигносна, као да беше нека слутња и знамење још већег удара, који је ускоро имао да погоди то једино слободоумно српско гласило. „Срп. Дневник“ није само сметао Христићевој влади у Србију, него је он, као што већ видесмо, толико исто, ако не још и више сметао и био три у оку и бечкој влади и њеном митровосном савезнику патријарху Машинревићу и његовом главном помоћнику и „борцу“ Анђелићу.

(НАСТАВЉА СЕ)



Soirée musicale

(B. J.)



Дрхтали су звуци по дворани сјајној,
А ти у белини ступила си ти'о;
Глас ти, сребро чисто, што к'о струна трепти,
У акорд се звонки са звуцима слио.

К'о таласи бујни низ плећа ти нежна
Падала је коса; и к'о свила мека
Скривала је чари што их очи моје
Са усхитом хтеле видет' из далека.

Гледао сам немо. Осетих и опет
Како живот снажно у жилама бије;
На колена хтедох да пред тебе паднем,
Да ти речем шта ми врело срце крије.

... Лагано и тихо губили се звуци
Када те је застор већ од мене скрио.
Ал' и даље сањах... О, што мину часак
Када сам те глед'о, кад сам срећан био!

Београд,

Armand d. L.



У ноћи

— Рефлексије —



Рео сам је једне врло мрачне ноћи на раскрсници двају живота и необично се зачудих тој појави, која је крај све хладноће своје ипак распостирала тако необичну, силну драж. У њеном је бићу било нечега што привлачи и задобија посматрача, а исто је тако и њено понашање потпуно задовољавало будно око, које неће да обиђе таму док се не увери, откуд ова. Била је озбиљна; ход јој је био чврст и поуздан; руку је држала опружену пред собом, као да се од нечега брани, док јој живо око прелеташе без одмора сву околину, разгледајући и продирући у све.

Кутећи и гледајући ме нетренимце право у очи, показа ми пут којим треба да пођем, и ја је послушах, ма да сам мислио ноћи другим правцем. Пред нама је био мрак, али је око нас било тако видно, да се сваки предмет необично јасно видео, распадајући се пред мојом сапутницом у своје саставне делове. Унутрашњост свих предмета изби на површину; спољашњост се, пак, поступно поче повлачити са свога места, мењајући име.

Па и у самоме мени десно се неочекивани преображај: околина моја постаде у неколико део мога бића и ја је радо примих и понесох, ма да сам при том у почетку осећао необичан терет који је за тим на свакоме кораку мало по мало онадао, док, најзад, не осетих да на себи немам више никакав терет, нити ме ништа ни са које стране не притискиваше — шта више, чак се и сам осетих лакшим по обично! Сви се они огромни, необично тешки и тајанствени предмети толико смежураше крај моје сапутнице, да их једва назирах: толико су постали лаки и провидни. Необично многе величине почеше понављати ишчезавати пред нама....

Прилично сам тачно почео распознавати чак и најтамније и најсићушније појаве: Суза, исплаканих очију, поче ми причати, да се иза ње врло често лукавство крије; понеки осмех откри ми сву дубину бола који се само може замислити; многа се истина ишчаури у најподлију лаж; разне љубавне песме извише се у зрак, праћене сјајем или звецкањем пуних кеса; многи цвет изгуби то своје име, губећи и својства која то име прате, а много сунце потамнело паде у море критике, где се показа права његова природа, природа трошнога друштвенога производа. Настали су грдни преображаји, грдне варке.

И тако од тада продужих свој пут, гледајући светлост где други виде мрак, подржаван и упућиван непрекидно својом дивном сапутницом: *Госпофом Сумњом*....

Сумња, — тај секцијски пожић који свуда продира, те крчи пут јасноме погледу и уклања постепено, али поуздано, све што је нездраво, прилепљено или додано целини, те на тај начин, обарајући површност и лаж, подиже истину; тај микроскоп, кроз који кад погледамо, морамо задрхтати од изненађења, тако је то што видимо различито од онога, што под обичним околностима опажамо или замисљамо. Сумња, — први ударац наперен против заблуде и сујеверја, ма у коме облику и ма под којим именом; Дамоклов мач изнад већине друштвених предрасуда; подстрекачица критике; клица из које треба да се развије истина; почетак сазнања.

Мени се чини, да ни једно душевно стање није у ово доба ухватило јачега корена од скептицизма који данас провирује иза свакога поље самосталнијег рада и иза сваке здраве замисли, љуљајући постоље на коме се поносно испрсиле многе досадашње замисљене истине, које су ма на који начин и без довољних оправдања успеле да се провуку испод микроскопа здравога разума и попеле се на највиши врх неприкосновености, очекујући на тој висини вечити покој, док их из тога заноснога сна не пробуди железна рука Критике.

Довољно је учинити ма и најмањи корак ка скептицизму, па да нам одмах сав свет почне изгледати друкчијим, загонетнијим и непоузданијим; од тада нисмо ни у шта више поуздани, свугде опажамо или нагађамо варку; свугде нас прати зебња и иза свакога дела очекујемо разочарање. Мало по мало обузме нас нека неодољива жудња за рапчлањавањем свих појмова на које наплазимо, око неуморно гледа, дух ради без одмора. Од тада се сав наш рад састоји из грозничавог истраживања истине на коју не наплазимо, те зато постајемо све несрећнији, све болнији и болнији, док не откријемо необориву лаж, те тако посредним путем дођемо до тачке, где бисмо могли очекивати истину.

Скептицизам је болест која ствара здраве људе, одузимајући им из живота све што је нездраво и црвоточно; он је у стању да изазове страшне буре опасне по лаж, али не по истину, иза којих обично несело огреје сунце сазнања застрашене малиће друштвене, који се тако нерало и тешко одвајају од наслеђених и урођених заблуда својих.

Идеализам се губи и нестаје га из друштва, што је са свим природно, а на његово се место јавља крајњи, непомирљиви скептицизам.

Идеалисте пролазе данас рђаво, јер су они обично само оруђа у рукама практичних људи који их на свакоме кораку употребљују за своје себичне циљеве. А сем тога и друштво, које поступно и опрезно приводи у дело своје идеје, не обрће се за летом неостварљивих, лаких и шарених идеја без стварних ослонаца, за сновима, који се порађају у главама извесних његових честица, извесних несрећних створова, чија зла коб има свој пранзвор нарочито у томе, што одвише много зидају на најнесолиднијој основи, на *друштву*.

Нигде нема депшег, нити потпунијег, карневала од онога који се одиграва у арени човечијег живота. За то се ту тако мало пита, а тако много прашта.

За време карневала човек није човек, већ је маска; у животу маска није маска, већ је човек; у карневалу врве око нас арлекини, инероти и коломбине и обигравају нас лепотице у краткоме домину, упињући се из петних жила, да што јаче дејствују на чулност нашу, да нас заваре, занесу, па и одвуку за собом; у животу исто тако скакућу, играју и превијају се око нас страсти друштвене, деколтоване до пета, те нам заглушују и заслепљују хладан разум, на чије место стављају разна осећања и неопходност. За време карневала све се мора примити с осмехом; у животу, исто тако, уз штету иде и подсмех: ко се љути, бива исмејан!

Ноћ, то најзгодније време за карневалске испаде и обмане, када нам белвило и руменило изгледају као природна боја и када удах и сањалачки поглед, уз стисак руке, тако лако али силно дејствују на клоунде и узбу-

ђене живце — ноћ је у исти мах и најзгодније време, када страсти друштвене могу бити своје бурно и смеовно коло кроз маглу, и изводити оне страховите скокове весело кличући и попевајући, не остављајући нам времена да се приберемо и размислимо!

И друштвени је живот заиста већ прешао из сутона у дубоку тмину ноћну, кроз коју око с највећом муком продира, те се више слуги него што се види.

Где је истина? У магли. А наш је свет? — Свет привиђења.

Око нас, па често и у нама, царују притворство, лаж и неискреност и све је на свету само бледа слика онога за шта се издаје. Око нас се витлају и шире само авети — само пролазни, лажни облици без суштине, без основице и без живота. Оне су не само полазна и завршна тачка свих снова, већ и свих покрета и свих радова свакога појединца.

Усавршивање није данас у развијању својих властитих особина и опдемењивању њихову, већ у приману многих и разноврсних туђих особина које се постепено калеме на наше урођености, те од нас стварају на тај начин продукте друштвене средине, отуђујући нас тако од нас самих.

Наше су идеје управљене огромним делима, која ће, мислимо, обрнути свет, те су с тога и сви наши радови доказ огромнога самопоуздања; али су она, у исто доба, и доказ неограничене сујете наше, која нас гони на све луђе и непоузданије подвиге у јавном животу.

Наван нас, изван друштва, све је велико, све је дивно и недомашно за људску снагу. И усред те дивоте и величине креће се слаби створ, човек, одарен снагом маштом која му крај свег ништавила његова ствара непоколебљив појам о снази његовој; креће се бедни црвић који види црновски подвиг у томе, што уме оборити другу исту такву слаботињу, ријући земљиште испод ногу њених!

Машта нам је неописано јака: ми налазимо у себи господаре света, заповеднике свих сила земаљских, врху-

нац, савршенство, циљ. Ми смо укротитељи разиграног мора и победиоци грома; у нашим су рукама кључеви свих тајана; нама није ништа нејасно, тамно или неприступно; ми све у мемо, све хоћемо, све можемо. Сви смо Прометеји, али нико није титан, те ћемо с тога још за дуго узалудно очекивати огањ с неба. Богови нису створили људе по своме лику, већ човек ствара богове по својој ђуди. Све је божанствено, што од нас полази; све је ништавно, што је изван нас!

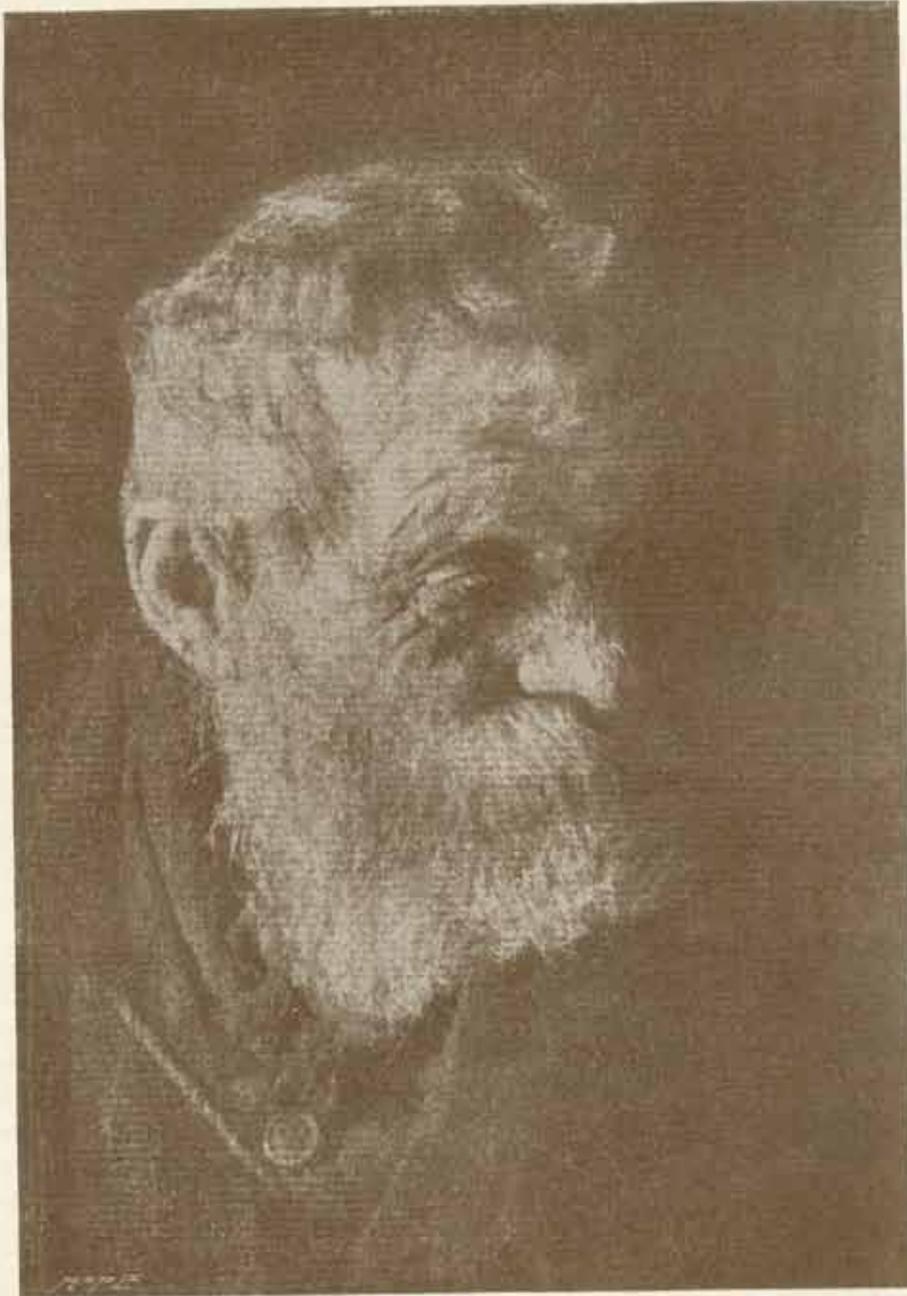
Машта нам је довољно јака, да нас поведе на највиши престо светски, али су нам моћи толико неразвијене,

да не у мемо победити ни најсићушије моралне недостатке своје, оне смешне прилепке, на којима нам не би могли завидети ни најнесавршенији праоци наши, а које су тако важне особине које данас прожимају човека, па, наравно, струје и кроз цело друштво.

Човек, жмурећи пред истином и стварношћу, ствара себи нов свет, у коме наилази на једномисленике који такође жмуре из принципа. И ето вам постанка данашњих друштава, ето вам постанка оних чудноватих конгломерата разних карактера, разних страсти и разних прохтева, који се на све могуће начине труде да покажу, како су се једни другима прилагодили, не онајајући ни сами или бар жмурећи пред фактом, да су се баш ту најбоље развиле и разгранале у међусобном додиру све њихове разнолике особине, све јединачне одлике, које не могу бити ни у каквоме складу.

Жмурећи корача друштво, али, на жалост, на ниже. И последњи зрак који се по кадшто потруди да за часак растера друштвену тмину, мора у брзо утрнути, остављајући друштво и даље у уверењу, да је око њега дан, док већ одавно влада дубока, мрка ноћ. Жмуримо само, жмуримо и даље

Шта зна друштво за оне уздахе у самоћи и за оне бескрајне бујнице суза које појединци у тишини, скривени од свега страног, проливају на гробовима својих идеала, својих оборених нада, на рушевинама своје прошлости



В. СТЕФАНОВИЋ.

СТАРОСТ.

без будућности? Шта зна друштво о ономе грозном греху удова која би се тако радо отргли од својих веза, те се слободно опружили и пошли без препрека напред по једино правом и достојном путу за човечанство, по путу истине?

Живот појединаца, од којих постаје друштво, само је огромно гробље, у коме је сахрањено све оно, што нам је јуче још надимало груди поносом, улевајући нам веру у будућност: непознати, безимени, оборени и исмејани леже тамо најлепши делови нашега Ја, па често и суштина снега бића нашег, — па зар је чудо онда, што на свакоме кораку сретамо авети и што око нас чујемо само јадања? — На гробљу смо.

Друштво неће да зна за те посејане хумке на своме путу, већ их прескаче и жури напред, предајући забораву и незнању патње појединаца, које временом потенциране постају и његове патње, оно игнорише појединце, игноришући у него мах и само себе; бежећи од сентименталности постаје друштво постепено сурово, дивље и бесно; оно се чак и смеје појединцима и њихову болу, али је тај смех фаталан по њега, хладан и свиреп, он не долази ни једнога тренутка од срца, а одјекује загушено и промукло, прелазећи полако у црекање.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Павле Милатовић.



На Парнасу



Д младости ране чезнула ми душа
Де се и ја могнем на Парнас попети,
Да и моје срце рајске гласе слуша
Да и моја песма једном стигне мети.

И сво ме сада на Парнаском вису,
Срце усхићењу не мож' да одоле;
Ал' шта видим овде, авај, Боже мили:
Трње, коров, цвеће... к'о што је и доле!

Сокољанин.

Сан

— Болеслав Прус —

(СВРШИТАК)



Винис од слега изненади га изглед свију предмета. Лишће на дрвећу било је, као и на земљи, зелене боје, лиска мрке, песак жуте, земља граорасте, а цвеће ружичасте, плаве и беле... Али све те боје беху некако нарочито светле и сјајне. Такве боје могу се видети само у зрацима дуге или у капљицама росе. Осим тога учини се медицинару, као да сви предмети не само одблескују спољашњом светлости, већ сву ту светлост пропуштају кроз

себе, и сами светлећи неким непојамним, чудноватим сјајем. Тако се мешаху и ствараху боје пуне суштинности и животне снаге. Крај ове светлости јасно се могло видети живо кретање камена, њихово ширење и скупљање; промене температуре и притисак ваздуха; чак и циркулација биљних сокова, час јача час слабија; дисање лишћа и пуњење нових цветова. При јачем напрезању вида могло се посматрати, како се као облаци, снују мисли у људским главама и како се смењују разноврсне боје осећаја у дубини људских срдаца. Поред тога, сваки, ма и најмањи, покрет камена, па чак и промена у људској физиогномији — осећаше се по неком пежном шуму који беше налик мелодије и говора, а који је сам собом нешто тумачно и приповедао слушаоцу, или се са другим гласовима стапао у јачу и опширнију мелодију, или у већу, опсежнију приповетку. Тако се, не сметајући један другом, разговараху поједини цветићи или цела шума, капљице речне и морске, зрна пешчана, непрекидни планински ланци... Овде није требало никаквих нарочитих метода да се испитују природине тајне, јер је свака стварница испољавала свој садржај и пластиком и звуком, — обичним и разумљивим језиком. У овом чудноватом свету — где и људи и животиње па чак и покрхани црепови живе, осећају и разговарају, где песак одблескује као сухо злато а шљунак прелама светлост као прави дијаманат — сироти медицинар, посматрајући најчливије, опази неочекивану појаву. Све је било лепо: и људи и жене, и биљке и камење... али најлепше беше оно што се у најем обичном животу назива *убого* и *нашаћено*. И свила и сомот и бисер и злато изгледаху у овој општој раскопи некако и сувине обично; чак избледело; а дебело платно, кожуси, сељачки опанци и крпе убогих сужника имаћаху у себи нечега оригиналног што је привлачило на се нарочиту пажњу. Правилне црте и монументални облици умараху својом једноликошћу; а мршава, изнурена, јадна или рањава тела изазиваху најјача интересовања.

Угледав лепог човека сиромаш студенат махаше гласом и мишљаше: „Ех, чудна ми чуда! Исти је као и милијони других. Није се, видиш, никад ни памучно ни наградио“.

Али угледав богаља или рањеника, пламтео би од љубопитства, и сам себи говорио: „Али су га морали ђаволски прегазити!“

Са оваквом је пажњом пратио сироти студенат свако скрхано дрво, порушену зграду и читаве пределе уздрмане трусом. Медицинар не распитиваше од куда тако елегантних и украшених ствари, јер на оном свету све је правилно и украшено, све сија напредним бојама: али је највећу пажњу обраћао на сваку неправилност и пропалу егзистенцију, јер то беше као нека књига у коју се бележаху сви важни догађаји.

„Необична ствар!“ мишљаше медицинар у себи: „Ово ме подсећа на ону познату *Нека су благословени незнати и нашаћени!* Морам признати да ови *незнати* изгледају веома живописно, а *нашаћени* имају нечега драмскога у себи“.

Поред стене од самних топаза и саџира, где је извирао поток што се преливаше као дуга, а где стојаше Цезар окружен небројеним сенкама изгнутих војника, — опази студенат гомилу жена. То беху богатарице са бисерним дијадемама, принцезе са бриљантским гривнама, грофице са чипкама и перјем. Све су се оне са неком чежњом и завидљивошћу скупљале око једне старе Јеврејке што је седела крај буренцета с осушеном рибом. Поред смарагд-

пога дуга који је светлео као да је од рубина, саџира и аметиста, поред извора што блисташе као алам-камен — нагиздано рухо ових дама изгледаше као старе, праве крпе. —

Међутим порхетска, искецана сукња старе Јеврејке блистала је бојом и сјајем племените меди поткићене сребрним колутима. — Дивни али бездушни ликови ових дама беху тако тужни да више личаху на самртнике у којима још једва тиња искрица свести, па да се не би угасила, непрестано дрхти и трепти. Посматрајући изближе ове даме, сироти студенат увери се да, без сумње, нису никад ништа радиле нити осетиле муке у животу. Садрица њихове душе био је, по готову, никакав; непрестано је помрчавао и претио да се претвори у потпуно ништавило. Да би поткрепила душевну обамрлост своју, скупљаху се ова несрећна бића око старе Јеврејке која им је с пуно сажалења допуштала да гледају кроз прозор њезина живота, одакле ће црсти свежега ваздуха за своје стално обамрле груди. Живот „жене трговца“ беше врло прост: од пре 30 година поклањала је она сваког петка по комад хлеба и суху рибу оном човеку који би изјутра први прошао поред њезина бурепчета. Студенат љутке погледа кроз прозор њезина живота и виде читав низ људи разних година, где седе или леже на снегу, на улици, испод ограда, на степеницама, на задарским лествицама... Сваки од њих жваће хлебац и суху рибу, а више свакога могаху се видети доживљаји из његова живота. Онај се хтеде убити од глади, али са Јеврејкиним поклоном доби онет вољу да живи; овај хтеде красти, али храна, на време поклоњена, сачува га од затвора; онај тамо хтеде напустити своју дечицу, а онај крај њега хтеде из користољубља убити човека. Али је свакога од њих на прави пут извела суха рибица и комад хлеба. И студенат, гледајући, осећаше глад и љутину тих јадника, али одмах са тим и радост са новим и лепшим мислима. Виде њихове породице спасене љуте невоље, и читав свет који у мало не постаде жртва њихове свирене обести. Угледа како кроз ту гомилу промиче и некакав дежмекасти банкар који, опазив једном како милосрдна Јеврејка поклања хлеб и сухе рибице, основа завод за сиротинске бесплатне оброке, те тако многе људе сачува од пропаста. Једном речи; кроз прозор живота добротворне Јеврејке видео се огроман број људи некада јадних али сада задовољних, љутитих а сад умирених, и очајника који нађоше наду. Сви се они гомилаху, показујући разне патње и насладе што од њих дођоше. Међу њима је било толико живахности, да сироте салонске даме, у којих се душа непрестано гасила, поново добијаху, крај гледања ове примамљиве и ускителе време, изгубљену свест духа, а тиме, на жалост, још јаче осећале његову празнину. А сирота стара Јеврејка у издераној сукњи, са рукама на трбуху скрштеним, жмураше и климаше главом са изразом дубокога сажалења. Она није морала гледати у прозор свога живота, јер њезина милосрдна душа беше препуна успомена, као воћка обасута пролећним цветом.

— Она бабетина што јој дадох дваеслук сад ми јачично срећу прориче! говораше студенат. Из онога што сада видех, изгледа ми да су патња и бол највећи понос, а добра дела — највећа срећа. Ово ти се множи као пацови: свако порађа стотину добрих дела, а свако од стотине — нову стотину.

Међутим, сиромаш Цезар изгледа као каква најбеднија индивидуа, с којом се већ толиких векова париче римски инвалиди због својих глава и погубљених ногу (Их, дра-

конске ли судбине!). А аристократске даме, гле, непрестано издишу због своје душевне анемије. То значи — додале медицинар — да ја овде могу баш угодно живети. Мунир ми је прилично поцепан, стомак празан, те се могу слободно такмичити с јеврејским прозором, јер — на крају крајева — не учиних баш ништа тако рђаво што би реметило моје добро расположење.

У тај мах зачу се ужасан глас: Ај — ај!... ај — ај!... ај — ај!... ај — ај!... ај — ај!... Студенат задрхта целим телом; учини му се као да му уши шљацима буше и пробадају; прожма га тако јак бол да због њега осети како се изгубише све лепоте заноснога сна. Али се све даље и даље губљаше то урликање и завијање, те га на послетку и нестале. Сиромаш студенат, упушен и пренеражен, помисли:

— До врага! (Ако је слободно употребити ову реч на оваквом месту?). Биће да је то оно нешто, што сам га онако изударо у Саксонском Врту. Слуга сам понизан! Ако ми још који пут приреди овакав концерт, мораћу побећи на крај света!... Али ако се и због такве назови неправде мора онако патити, шта ли је онда с оном господом, која сматрају као израз „шника“, туђи по зубима своје слуге? — Ипак бих хтео знати — размишљаше даље колику ли вредност представљају моје заслуге. Да ли личим на ону Јеврејку која кроз свој прозор гледа читаве легијоне људи што их она обдари; или можда личим на ове лепушкасте даме што се гуше као рибе извађене из воде? —

Тек што је то изговорно, угледа како из његова срца изниклоше тисуће зракова као златни конци, који се пружаху ка земљи. Једни се машаху родитељскога гроба, други куће где беше провео детињство, трећи дрвета поред којих је трчао, камења на којем је седео, извора из којег се један воде напajaо. Остали зраци његова срца падаху на његове другове, на омиљене књиге, на познате госпођице, па чак и на новине и на позоришну галерију. Све то беху људи и предмети драги његову срцу. Захваљујући тим зрацима или концима, што га с њима спајаху, његов се живот у том тренутку оснажи за тисућу пута. Осећао је радост једног свог друга који је баш тада путовао својим родитељима да с њима проведе празнике; тако исто и једног другог пријатеља који се спремаше да посети неку красну девојчицу; опазо је ток мисли неког трећег друга који играше шаха, и четвртог који се спремаше за испите. Слатка, сетна туга спушташе му се у срце с ових удаљених дрвета покривених снегом, с оне старе кућице на којој су даске већ иструхле. Али у тој тисући зракова, што му доносаху туђу радост или сету, пађе се и неколико црних што га спајаху с неким њему мрским људима и стварима. Они му троваху срећу, јер поред сваке радости или туге мрскога човека црни му ковац доношаше у срце некакав оштар и досадан бол.

— Дакле: љубав доноси срећу, а мржња патњу! говораше замишљено, осећајући да се ни један од ових коваца, ни златан ни црни, не може прекинути. Значи ли то, да дошта има реалне основе она изрека: „Љубите непријатеље своје...“ И зар је баш истина да кроз љубав и мржњу живимо са својим ближњима, који онда постају нераздиојан део наше душе? — Дабоме! викну. Све су то старе измишљотине!... Мора бити да сам у жестокој ватри, кад ми још и у четвртој години медицине падаху на намет овакве лудорије! — Зар ће ми ти црни конци још увек досађивати? мишљаше даље. А разум потврђиваше: Увек! јер што једном постане дело, не може се

изгубити ни у природи ни у духу. Кад вода обележава на скели свако своје пењање, кад се геолошке периоде чак у стењу оцртавају, зашто онда да се нигде не обележе и таласи људских мисли и осећаја? Нови слојеви могу их временом и покрити, али избрисати... не, никада!

— Хвала лепо! мрмљаше сиромаш студенат; па да би избегао тугаљиве мисли што му се по концима мржње спуштаху чак у срце, као какви одвратни црви, реши се да проучи питање: Од куда су у људском животу радости а од куда патње?

Кад поче о том размишљати, наступи у његовој машини грдва промена: место хармоничне, дивне и сјајне околине — угледа мрачну ковачницу у којој су радиле две дивовске прилике неодређена облика. Један од ових дивова дувао је у мехове на огњашту из којег искакаху варице мање од макова зрна, а други је хватао ова зрна и затварао их у огромне гранитне кугле.

— Добар дан! ослови их студенат: шта то радите, добри мајстори? —

— Ја — одговори му онај крај мехова — оправљам клицу људских душа.

— А ја их — проговори други — затварам у људска тела.

— Псић! Зазвиждука лекар. Ја сумњам да овако ништавна клица може пробити онако јаку гранитну кору. Ова кугла има бар три рифа у ширини, па како ће из ње избити клица људске душе?

— Кад би у вас била мање дебела кора, брзо би с њом били готови. Вуцибатине!

— Трећи мајстор објаснише милостивом господину, како се то ради! — проговори онај крај мехова, који је ваљда био нешто блаже парави.

Тек сад угледа сироти лекар још једну суморну прилику која израђиваше чудан посао. Узимаше гранитну куглу са затвореном варицом, па страшним челичним шиљком, уз помоћ огромнога чекића, бушаше гранитну куглу чак до њезина дна. После сваког удараца, гранит јечаше и плакаше кривим сузама. Али кад у једном тренутку избије из његове унутрашњости зрачак светлости, ковач докона куглу па је баца из ковачнице у ваздух, а стабљика светлости или порасте и покрије се новим гранчицама или са свим увехне. А див докона другу куглу, па је буши шиљком чак до дна, одакле избије нова стабљика светлости која на ваздуху или расте или увехне. И све тако, непрестано тако.

— Допустите ми, молим Вас — окрете се студенат; машин се капе, диву ковачу. — Шта то радите, мајсторе?

— Помажем душама да се развијају, мирно одговори страшило.

— Гранит па цврчи! примети студенат.

— Али погледај само, драговићу, шта је са душама.

Лекар изиде пред ковачницу и посматраше гомили гранитних кугли.

Чим поче да веје благ и тих поветарац, чист као радост људскога срца, — стабљике се китише мноштвом гранчица, а око гранита се ствараше као нека шума светлости. Али чим дуне ветар силян и тонал као страст, по неке гранчице па и сва душина шума почну се сушити.

А грдно је страшило непрестано бушило гранит који плакаше и из свога срца пушташе нове клице.

— Ко си ти, господине мајсторе? упита студенат зачуђен и преперажен од овога крвавога посла.

— Ја сам Патња! одговори наказа.

— Да није мене, Ваше би душе остале до краја света сићушне као макова зрна.

— О — хо! мора бити да сам у ђаволској ватруштини! бежећи колико је брже могао од ковачнице.

Ово га стање ипак узнемири, па за то рече:

— Дај да промислим јасно, трезвено и доследно по правилима анатомије, физиологије, фармакологије и акушерства. Пошто мој мозак сад неправилно функционије, то се мени привиђа да чак и патње имају свој циљ и да помажу развитак људског духа. Кад бих ствар посматрао с научне тачке, било би ми јасно да не само бол и вај, већ да ни цела природа нема никаквог циља. Несумњив су доказ мушке груди и спољашње ухо, јер су то, доиста, органи без никаквог циља. Мушке груди не доје а ухом се не можемо ни од мува бранити као што то могу, на пример, краве. Даље, пошто сам ја слаб, зато само и мислим да земаљски живот спрема душу човекову за виши живот, од прилике као гимназија за универзитет. Да сам ја телом и душом здрав, веровао бих са философом Хартманом, да цео живи свет тежи да поништи несвесну апсолутност, као што црви у швајцарском сире теже да поруше швајцарски сир. Ова Хартманова апсолутност или друкчије речено несвесни швајцарски сир створно је сам себе и своје црве, и не знајући да ће га ти црви појести, а онда појести и сами себе — такође несвесно.

Свршив своје размишљање, сироти лекар радосно узвикну: Видим, хвала Богу, да моја ватра није више тако велика, јер ми не смета да паметно размишљам, према најновијим философским резултатима.

У један мах осети лекар да стоји на некој неограниченој површини белих, вунастих облака. У сред те површине подигао се ванредно леп споменик, већи од највећих земаљских брда. Ова прилика имађаше плавкасто рухо са мноштво бора што се спуштаху чак до ногу; руке јој беху скрштене на грудима, а лице дубоко замисљено. Боре њезина одела изгледаху као непрекинут низ брежуљака између којих су дубоке провалије. По висинама и дубинама овога низа кретаху се бића мравље величине, са баретама и тогама — веома сличне ученим људима. — Сироти студенат одмах је разумео, да је ова дивовска прилика баш сама Стварност. Мрави, који гмижу по њој, труде се да облик овог споменика проуче с помоћу догледа, цирклова, угломера и хемијских раствора. Видело се, истина, да мрави свесно и усрдно раде, али, на жалост, споменик је био милијарду милијарда пута већи од њих, због чега ни један од трудбеника не могаше обухватити целину или бар њезин већи део. И за то радише као по мраку, веома лагано а с пуно напрезања; ради проучавања једне једине боре радило би по неколико генерација непрестано се обмањујући и свађајући међу собом. Да би се разумело какав је облик стварности, требало је да се проучи неколико стотина попречних и паралелних пресека, чији је обим био по неколико стотина миља. Међутим, било је проучено тек неколико пресека и то у доњим деловима споменика. Израђено је било свега неколико метара. А то им ипак није сметало да разговарају о целини коју неки сматраху као правилан облик а други као мртву, хаотичну гомилу. Ови, што брањаху друго мишљење, беху необично дрски.

— Имам сочиво, викаше један, кроз које видим врх својега носа, ма да не видим шта природа мисли.

— Шта ћеш ти са тим твојим сочивом? осече се други љутито: Ја сам проучио неколико жуђева у генијалних људи, али им душу још не нађох.

— Ја не видим да природа живи, додаде трећи: ма да сам вештачки направио урину која се од природне не разликује ни тежином, ни бојом, ни мирисом, ни укусом.

— Па то што ти умеш ради сваки магарац и јевтиније и боље! прекиде га газда оног сочива.

— Али чекај, видећеш: ја ћу вештачки направити човека с помоћу свог универсалног филтра.

Математичари прорачунаваху стопу Стварности, а пошто су радили најдуже и најгачније брзо су били готови: главна контура показиваше да је ова била потпуно правилна. За тим тврђаху да се њихова формула може применити и на све остале делове споменика, који се нису још никако проучавали. Али испитивачи жуђева и проналазачи вештачке урине толико се подсмеваху и толико викаху да се читав рад креташе веома полако и у највећој забуни.

Опазив ово, помисли сиромаш студентат:

— Хтео си рећи: у другом свету, прошанта болесник сећајући се свог чудноватог сна.

— Чак на другом свету? Па како је тамо, шта се ради, шта је ново?... шалише се другови.

— Ругајте се ви колико хоћете, али што знам ја не знате ви!

А када се беше опоравио, не само што није јадиковао на своју сиротињу, него јој се, на против, баш радоваше. —

И кадгод би га походила тешка мука и љута невоља, сећао би се оних светлих варница што под ударцима Патње излећу из гранитне стене, па би говорио с дубоким уверењем: Осећам како ми се у оваквим тренуцима душа крепи!

Шабач

РУЖА ВИНАВЕР



ДР. МАРКО НИКОЛИЋ.

МОТИВ СА ТОПЧИДЕРСКЕ РЕКЕ, II.

— Зацело сам једно од најређих бића на свету, када сам потпуно дознао оно што ни најпаветнији људи не могу да појме. Стварност није хаос већ целина, и не само правилна, већ красна, а ја...

У том тренутку заурлика песето: Ај!... Ај!... ај!... ај!... ај!... ај!... Ово је тако потресло болесника да је отворио очи.

Овај пут сиромаш студентат није више био у чаробној области среће, ни у мрачној ковачници где се коваху људски живот и на облацима над којима је лебдела Стварност, него је лежао на тврдој болничкој постељи. Око њега беху његови другови, на чијим лицима опази стрепњу, зачуђеност, забринутост и изненађеност.

— А што ме тако гледате? упита.

— Шта велиш? узвикну један. Ех, онда се не бој.

— Бога ми, био си већ једном ногом у гробу.

Остави ме...



Остави ме, не гледај ме
Тим очима пуним јада,
Јер пред њима многи смртни
Неутешан у прах пада.

Поклони ми души мира!
Што да срце залуд пати?
Што да после часка среће
Морам горко заплакати?

Београд

В. Р.

Косовска епонеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ
ЕПА О БОЈУ НА КОСОВУ

ОД С.

(НАСТАВАК)

III



а реду је да прегледамо *покушаје наших и страних књижевника* за уређење песама о боју на Косову у једну целину.

Напоменули смо већ да је, уз ово уређивање, истакнуто питање о томе, да ли су народне песме косовске још од постанка биле овако подвојене и самосталне, какве данас имамо, као и да су најзнатнији представници супротних мишљења у томе питању г. Ст. Новаковић и г. Армин Павић. И ако је то питање више историјскога значаја, и нема стварнога утицаја на само уређивање косовске епонеје, биће ипак од интереса да се на овом месту о њима мало боље упознамо.

Павић заступа мишљење: *да су данашње косовске песме одломци једне велике целине, сачване наскоро после самога догађаја.* То своје мишљење расправљао је у нарочитом спису, у коме је изнео и свој *нацрт* за уређење косовске епонеје, под насловом:

Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389. sastavio u cjelinu Armin Pavić, troškom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1877.

У првом, подужем делу овога списа, Павић се користи књижевном и историјском грађом за потврду свога мишљења и изналази основе за састав оне целине, која је негда постојала. Своје мишљење утврђује овим речима:

„О косовском боју мора да одмах уза сами догађај бијаше састављена и пјесма, која је показивала опћениту слику читавога боја... Оваква косовска пјесма може бити да не бијаше само једна, могле су у исто вријеме, макар и у исти дан у различитих крајевих постати многе такве пјесме, али оне између себе бијаху само незнатно различите, а главна слика цијелога догађаја мора да у свакој бијаше једнака“...

У прилог свога мишљења Павић узима за пример приморску песму о боју на Косову, с којом смо се упознали, као и „комаде“ из Вукове збирке „који нису комади од *различитијех*, него су комади од *једне* велике косовске пјесме, којој се у *фрагментих*, колики ту од ње преостане, сачувао *нацрт*“... Исто мишљење има Павић и о осталим песмама Вукове збирке; и ма да вели, да од њих „није ни једна сачувала потпуни, ма да само и најопћенитији *нацрт* такве првобитне косовске пјесме...“ ипак тврди, да оне нису ништа друго него „одкидане из онаке веће и старије, у којој су ти дијелови повезани“, и да се у том откидању „свака од тих пјесама разгранала даље, него што бијаше онда, када још није била сама за се“. Као такве, сматра нарочито Вукове песме под бр. 45. 46. 47. и 49. Па и за велику песму о Страхинићу бану (44) вели: „Да је неких и пјесма о Бановићу Страхини сачињавала чест косовске пјесме, о том ја ни мало не двојим, али колико је од ње било у такој пјесми садржано, тога се не би поуздао изрећи“.

У другоме делу своје књиге Павић износи *нацрт* за састав изгубљене велике косовске песме, као резултат, добивен критичким прегледом грађе у првоме делу — који ћемо мало доцније нарочито прегледати.

Новаковићево је мишљење супротно Павићеву: српске народне песме о боју на Косову не могу се сматрати као одломци једне велике целине, већ су *оне од постанка свога биле овако развојене и самосталне као данас.* Разлоге за ову претпоставку изнео је Новаковић поводом поменутог књиге Павићеве у својој студији:

Српске народне песме о боју на Косову, критичка студија Стојана Новаковића, штампана у Годишњаци П за 1878.

Основу за своје мишљење наводи Новаковић у *нарави* народних песама у опште. Оне по постанку и одржавању усменом традицијом и рецитовањем имају другачије законе трајања него остали књижевни производи. „Постајући не писањем, него певањем пред слушаоцима, с намером, да им разумљива и мила буде, народна песма ни склоном, ни распоредом, ни ексекуцијом не прелази жанр лакости, који је данас карактернише, нити излази из онога одређеног, лако прегледног и простог круга, без којег би и рецитатор гуслар и његови слушаоци жицу прегледа изгубили. Исто ово правило простоте држи се још и ступњем образованости и певача и његове публике. С тога народна песма увек обрађује *један предмет*, врло се ретко маша епизода, па и кад се маша, никад не прелази извесних граница... Ако догађај, који је живо такнуо душу народну, има многе стране, народ ће *сваку ту страну певати у нарочитој самосталној песми.* Нарав усменог рецитовања не допушта, да се цео такав предмет исцрпи у један мах и једном од више чланака састављеном целином“.

Пошто је поставио овако поуздану основу за своје мишљење, Новаковић непосредно одговара на постављено питање: „Пошто, дакле, међу данас познатим народним песмама нема ниједне, која би одступала од крајње простоте свога плана и замишљаја, не може бити никаква разлога да то допустимо за песме о боју косовском, сачване одмах после боја. И тако се природним начином и с те стране показује као немогућна онака песма о боју на Косову, какву нам Павић својим воспостављањем приказује... Ја једино то мислим, да је о боју самом и о догађајима за бој везаним одмах постало више *различитих песама.* У томе ме осим унутрашњих разлога, горе наведених, утврђује још и целокупно стање нашега народа — *несудна* и у једно провинцијална поцепаност народа. Сваки је крај интересовало нешто друго; а што је који интересовало, оно је и оневао... Самосталне песме о споредним догађајима постале су и живеле засебно; средишња песма о самом боју била је испрва у разним облицима и начинима, али краћа и ближа историји, а позније се, с почетком XVI века, раширила у садашњу косовску појезију“...

Убедљиви разлози г. Новаковића несумњиво потврђују његову претпоставку.

Од знатнијих књижевника изразио се за мишљење Новаковићево а против Павићева и *Маревић*, универзитетски професор и члан академије у Загребу, у својој расправи, штампаној у *Radu* (књ. XC VII) за 1889:

Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici, čitao u svečanoj sjednici, koja se na uspomenu Vidova dne

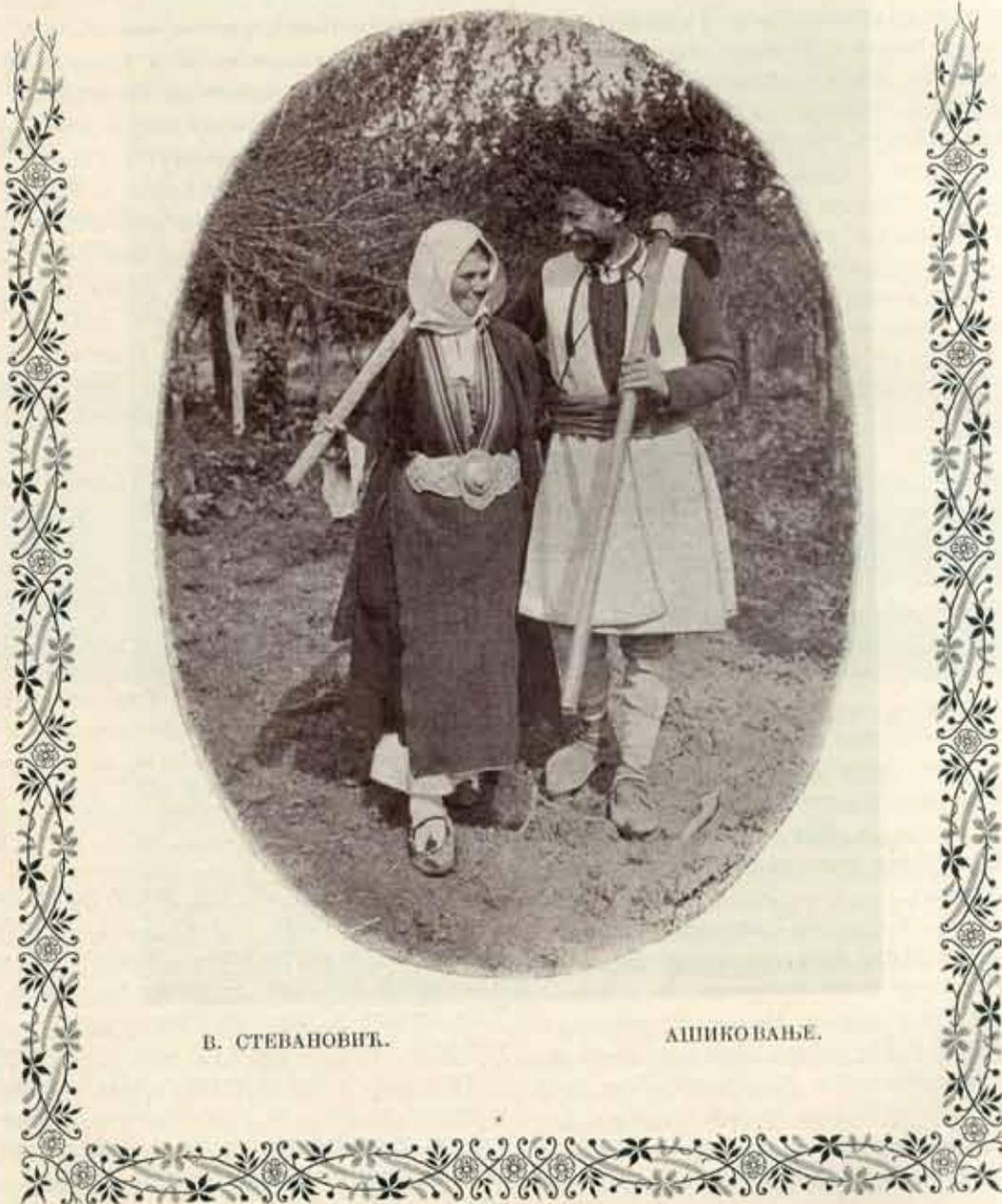
1389. god. sastala 27. (15.) Lipnja 1889. član-dopisnik dr. T. Maretić.

Тако он вели: „По мојем дубоком увјерењу Новаковић је и доказао, што је хотио доказати. За то ја потпуно стојим на Новаковићевој страни, а Павићеви ме докази нијесу увјерили“.

Говорећи о песмама, у којима су везане уједно по две радње, Маретић вели: „Кад би народу биле миле пјесме с два или чаче с три тежишта, онда би за цијело таквијех пјесама било много више него их донеста јест; а кад је пјесама с једнијем тежиштем куд и камо више, онда је

те песме скупа чиниле хармонијску целину? И, да ли би се тај посао могао урадити тако, да народна поезија не изгуби ни у колико од своје простоте и јасности, да у тој целини буде што мање уметничкога, а што више народнога? —

И Павић својим нацртом, и Новаковић својим покушајем, као и многи други и страни и наши књижевници својим покушајима, дали су повољан одговор на ово питање. И ми ћемо све те покушаје по реду прегледати.



В. СТЕВАНОВИЋ.

АШНКОВАЊЕ.

ваљада слободно закључити, да су такве пјесме много милије духу народне наше епике, да су оне давље и старије; јер сложити двије или три самосталне пјесме у једну, то је већ нека виртуозност, а виртуози се у умјетностима не јављају на њихову почетку, него истом онда, када се већ ова или она умјетност бар донекле усавршила“. —

Са свим је друго питање: да ли би се из данашњих самосталних песама о боју на Косову могао склонити један велики еп, у коме би, по примеру грчке Илијаде, све

Да отпочнемо с Павићевим нацртом.

Овај нацрт има *девет* подвојених песама, које међу собом чине нераздвојну целину. За њих су употребљене скоро све косовске песме из *Вукове* збирке; за тим две од *приморских* бугарштица из Миклошићеве збирке; и, најпосле, песма *Мајка Југовића* из збирке Јукић-Мартића. Павићу су остале непознате песме из збирке Петрановићеве, као и друге, штампане посебице у разним часописима.

Може се рећи да је Павић узео за основу свога нацрта ону од приморских песама (Миклошић, б), с којом

смо се ми већ упознали. Вукове песме употребљене су или за њену допуну, или су из појединих делова њихових, узиманих с разних места, склапане нове песме. На више места, где се осећала празнина, писац је у прози показао, како би се она имала поунити, било по предањима, било по своме вахођењу.

Прећи ћемо у краћем прегледу садржину свих девет песама.

Прва је песма компилација која почиње стиховима из првог од Вукових „комеда“: „Цар Мурате у Косово паде...“ Кад Лазару стигне Муратова књига, он сазива „собрет“ у Крушевцу, али не у свом двору, већ „по далеко (?) од бијелих двора“, где се сакупљена господа ређају за софром по стиховима из *Зиданя Раванице* (36). Већање у собету Павићев је оригинал у прози, непрекидан по којим стихом из Вукових песама. Ту се расправља питање: хоће ли се ратовати с Турцима. Бранковић светује „да би се предали, но тај приједлог сви одклоне великом индигнацијом“. Обилни „поносом и поругом“ одбија савет Бранковићев и предлаже: да се позову у помоћ „савезници“: угарски краљ, босански Твртко с баном хрватским Иваном („који се деси код њега“), Захумац Радич и Зећанин Баоша; да кнез одговори Мурату „да се стрии док му се састану сва госиода“; и, да одговор носе Иван Косачић и Топлица Милан. Милошев се предлог прима и Лазар закљиче властелу („Ко не дође на бој на Косово...“); она се купе да ће „до суботе пред Видова“ бити с војском у Крушевцу, и разилази се. Остаје само Бановић Страхинија који нема куда. „Јербо му је кука у Косову, гдје су Турци“. — При повратку Лазарову у двор дешава се свађа између Вука и Милоша због жена, за коју су употребљени стихови из приморске песме (Милклошић, 5): „На прозору сјеђаше Милица Лазара кнеза...“

Друга је песма цела из стихова Вуковог *Страхинија бана*. Опремање Страхинијево и уордан дочек у тазбини изостављени су; причање о сили турској у мајанном писму није потпуно; изостављени су и сви стихови који се односе на *љубу* Страхинија, како у одговору Југ-Богдана (кад Страхинић зове Југовиће на Косово), тако и кад Страхинић долази пред чадор Влах-Алије, кад с њиме меџдан дели и кад се враћа у Крушевац. Павић налази да су аргументи, са којих Југ не да деци у Косово, „барбарски смисљени“, и да је „та жена приказана бестиднија и грђа од самога пса Карамана“.

Трећа је песма као и прва — компилација из неколико песама, проткана Павићевим оригиналисањем. Она је песма у сваком погледу врло интересна, да је вредно обратити на њу мало већу пажњу. Најпре је опремање и долазак *Мусића Стевана* у Крушевац — стихови комбинавани из познате приморске („Иде Бушић Стјециане љубу своју рано будит...“) и из Вукова *Мусића Стефана*. Код Павића парадире непрестано онај фалсификат о скупљању „угрске“ госпоре пред дворима Лазаровим. У место оног одељка приморске песме, где Милица моли Лазара да јој остави једнога од браће, употребљен је први део Вукове „Цар Лазар и царица Милица“. По тек сад настаје права интересност ове песме. Кад је Милица ишетази граду код каније, Павић проводи поред ње сву „војску на алаје“: Најпре иде Мусић Стеван са 12 хиљада војске, а други је за њим од Коњица Ивко са 13 хиљада; трећи је од Омоља Кивко са 15 хиљада и четврти Кучинац Јово са 16 хиљада; „аети јашу три јунака“ — Петар Браничевац, Срђа Злопоглеђа и „неки (?) млади Немањићу“ — и „у свакога по 30 хиљада“ војске; шести је Страхинић са 60

хиљада, и најпосле Југ-Богдан са девет Југовића, и „у сваког је 9 хиљада“ војске, а у Југа 12 хиљада“. То чини управо 299 хиљада! Но то није све: за њима долази Лазар који сам води 77 хиљада, а пред његовом је војском Вук са 12 хиљада оклопника (Милош је „глава свеколике војске“)! Ни то још није све: на Косову (у следећој песми) Лазар затиче „Влатка Хранића и хрватскога бана Ивана са 20 хиљада босанске војске“ (интересно би било знати колико је Хрвата довео бан Иван — то нам Павић не казује!). Према томе, српске и босанске војске било је на Косову 408 хиљада!! Па (можете ли веровати, читаоци?), ни то још није сва савезничка сила, која се борила на Косову против Турака: треба свакојако узети у рачун још и угарску госпору Павићеву, коју је он лаборавио да наброји и која ће с Хрватима бана Ивана и, можда, још с киме (што Павић у души мисли а неће да каже), таман допунити *иола милиона* — а толико бан и Турци*) веле да је било српске војске на Косову!!..

Неби се могло рећи само, да је ова песма ненажљиво израђена у Павићеву пацрту; не, она је — *хрватски безобзирна!* О „угарској госпори“ и оволиком броју српске војске на Косову биће још нарочито говора.

Четврта песма почиње стиховима из бугарштинце: „И весело дођоше до Косова равна иола. | Шаторе су разицели на крај равна Косова иола...“ Ту се „весело поздрависше“ и почастисше с Влатком Хранићем и баном Иваном. Као што се види, код Павића је на Косову ишло све „весело“ — као у сватовима! Но „веселе се брзо смуги, јербо нема ни од куда Захумца Радича, а за Зећанина Баоша дођу гласи да је скупио војску, али неће да с њоме дође у помоћ, него чека на међи своје државе, снујући издају. Из турског табора долазе Иван и Милан, носећи одговор Муратов, а њих сусреће Милош: „Побратиме, Косачић Иване! | Јеси л' турску уходио војску?“... Вук се користи том приликом и снује замке против Милоша, сумњичећи га код Лазара невером. Муратов је одговор: да ће „до Видова дне у подне“ чекати на Лазарову дефинитивну одлуку“. Милош предлаже, а Влатко Хранић и бан Иван (и бан он!) „врло живо аргументираху“ његов предлог: да се с Муратом бије бој, па ма и не дошли Радич и Баоша. Војводе се разиђу; само Вук оста с Лазаром под чадором.

Пета песма: „Кад у јутру јутро освануло, | кнез Лазаре аричешкива војску“... После причешћа дешава се сусрет три побратима — Милоша, Милана и Ивана — с Косовком девојком, — онако како је то у Новаконића. Тога је дана у вече она кобна вечера — сви стихови из трећег комада Вукова, с преправљеним завршетком. Павић је узео „да се бој догоди у суботу, а вечера у иетак“, и разлог му је: „да се у Косовки девојци не би морала нећеља промијенити другим којим даном“ (!), па вели: „Према тому ставио сам полазак Лазарове војске из Крушевца у нећељу раним јутром, а њезин долазак у Косово у четвртак под вечер“... Разлог је питтаван са којег је Павић ту отступнио од истине, кад и сам тврди да је „у истини Видова године 1389. пало на уторак“. Сем тога, за долазак српске војске из Крушевца на Косово, није ни

*) Од турских историчара једини је *Нешри*, који у поетском расположењу, да би славу и победу турску учинио нећом, вели да је српске војске са савезницима било око пет стотина хиљада. Други пак турски историчар *Севедедин* тврди да је српске војске било око две стотине хиљада. Павић је, дакле, поверовао *Нешрију!*

у ком случају било потребно *ает црних дана*, ма како се она споро кретала.

Шеста песма у првом делу свом описује Милошев долазак у турски логор и убијање Мурата — сви су стихови из бугарштице. Милоша Турци савладају, а Лазар, чувши (?!) Милошево запомагање, нареди да се удара на Турке. У то Турци *„притиснуше и на ње ти ударише“*. Прву навалу турску *„јуначки сузбише* (ко ? разуме се:) *Влатко Хранић и бан Иван с босанском војском“* (е баш ништа без бана Ивана!), а за тим *„и српска војска“* уђе у бој (као да Бошњаци нису Срби!). А шта би с Маџарима — Павић нам не казује. Овај други део, у коме се борба описује, комбинаван је из прозе и оригиналних десетерачких стихова самога Павића, и из народних („Пропаст царства српскога“ и др.). Одмах се у почетку казује да је Вук издао са 12 хиљада оклопника, а за тим *„Турци навру у ону празнину, гдје стајаше војска Вукова, и тако раскину војску босанску од Лазарове“*. Сада настаје *„страшно клање“*: *„Маче војску Мусићу Стјепање, | три је паше био и убио, | кад зааче бити четвртога, | ту погибе Мусићу Стјепање“*... За њим долази од Коњница Нвко, који на исти начин бије и убија *четири* паше, па гине; по том од Омоља Живко бије и убија *ает* паша; Кучанина Јово *шест*; Југ Богдан и Југовићи бише и убише *седам* паша; Петар Браничевац, Срђа Злоноглеђа и „неки

песма састављена из целе Вукове *„Царица Милица и Владета војвода“* (где је Владета Влатко Хранић) и из друге половине песме *„Цар Лазар и царица Милица“* („Кад је сјутра јутро освануло, | долећеше два врана гаврана...“ без измена. — Најпосле, *девета* је песма сама Јукић-Мартићева *„Мајка Југовића на Косову“* у целини, без икаквих измена — за коју Павић перазложно наводи да је ленина од Вукове *„Смрт мајке Југовића“*! —

Ето, то су Павићеве *„Народне ајесме о боју на Косову“*; то је његов нацрт за *народну* косовску епopeју!

Не ћемо се упуштати у оцењивање његове анализе књижевне и историјске грађе у првом, научном делу списа, нити у оцену његових компонованих песама у нацрту. То је већ много боље, него што бисмо ми умели, учинио г. Ст. Новаковић у поменутој критичкој студији својој. Поменућемо само да је г. Новаковић показао: да је Павићева основна идеја погрешна, те је није могао ни доказати; да он „није ни сам с њоме на чисто, бар је ни сам није нигде навео до потпуности, нити ју је ослободно свију контроверса, пошто неке од њих и сам отворено призиваје“; да је био „лоше оређе и у изради њеној“, јер му је критика текста народних песама врло слаба, пошто је „на више места криво разумео дух народног песништва“; и да, према томе, његов нацрт у смислу *васпо-*



ЈАШАР-ПАШИНА КУПРИЈА НА СИТНИЦИ.

Немањићу* (онет „неки“!) *осам* паша; Страхинић *девет*. Пошто су сви они, по овако правилној скали, изгинули, долази на ред кнез Лазар: *„Али Лазару худа срећа бјеше: у најжешћем боју спаде с коња зеленка“*; његови се људи поплаше, а *„Турци ударе још бешње и сасјеку Лазарову војску. Но „Влатко Хранић, пошто не могаше продријети кроз Турке, видећи да је издајом Вуковом све изгубљено, бјеше већ прије оставио бојно поље“*. (А шта ли би с баном Иваном, који до сада беше вазда међу првима? — е ту нас је Павић изневерио; не каза нам шта се с њиме десило, да ли је погинуо, или је међу првима — *утекао!*). За завршни део оне песме, у коме Лазара и Милоша доводе *„везане“* пред Мурата, где буду погубљени, узет је завршни део бугарштице, почев од стихова: *„А Лазара бијашу жива у руке ухватили“*...

Остале три песме састављене су из десетерачких, српских народних песама. У *седмој* је најпре *Косовка девојка* без измена (и ако су већ у 5. песми употребљени сви стихови из причања Косовке девојке), а после ње доцкан стиже на Косово *Радич војвода* — стихови из *„Мусића Стевана“* кад га сусрета Косовка, с том разликом, што Радич не јуриша у Турке и не гине као народни Мусић, већ се сам убија: *„Удари се Радич војвода, | оштрим ножем срјед живог срца, | Његова војска м’јео га сахрани, | и врати се к својој завичају“*. — Осма је

стављена празније народне песме о боју на Косову не може имати вредности. Г. Новаковић пак наводи, да се о Павићеву нацрту може говорити тек „као о новом књижевно уметничком покушају склапања косовских песама у целину“, и да поређење с осталим покушајима те врсте „не испада на штету г. Павића“... Оно последње сматрамо као кавалерство г. Новаковића према побеђеном непријатељу.

По ми ћемо скренути пажњу на две-три ствари у Павићеву нацрту, које као Срби не смемо пропустити да их нарочито не истакнемо.

Павић хоће пошто-пото: да су *Маџари* и *Хрвати* били на Косову Лазарови *„савезници“*. Руварац је историјским фактима довољно доказао, *) да су се у боју косовском против Турака борили *само Срби*, и да сем Бошњака (дакле онет Срба) не може бити ни говора о каквим другим савезницима (Маџарима, Хрватима, Бугарима Ар-

*) Види његову расправу *„О Кнезу Лазару“*, засебно штампану у Новом Саду 1888. Па тако и *Рачки* у Раду ХСVII, стр. 50, пошто је доказао да су тврђења о савезницима нетачна, вели: *„Из свега тога бјелодано слиједи, да се на Косову са Срби нијесу борили ни бугарске, ни арбачке, ни влашке, ни угарске чете; пак да су онај савез измислили само Турци, како би се побједа њихова проти таким „неверничком приказом у сјајнијем сјајетлу“*.

бапасима и т. д.), као што то хоће турска причања и Павић. „Маџари су исте године и после били у рату са Србима, старајући се да се користе њиховом незгодом“, — вели Новаковић. Што се хрватски бан Иван, као емигранат, „десио тада код Твртка“, то не може бити доказ да је он био на Косову с Влатковом војском. Његово суделовање у косовској борби нити је, дакле, историјски потврђено, нити о њему има помена у народним предњима и песмама — па ни у оној приморској, коју је Павић узео за основу свога нацрта и коју он специјално назива „хрватском“. Хрватски бан Иван, тај мученик борбе хрватске с Маџарима, доиста није заслужио да му се име толико потрже ради небратске научне шпекулације, колико га је потезао у својој књизи г. Павић, — вели Новаковић на једном месту своје студије.

Као што смо поменули, Павић је у своје нацрту задржао онај фалсификат о „угрској“ господи из бугарштице и на оним местима, где то баш никаква смисла нема. Њему су биле потребне потврде о учествовању Маџара у боју косовском, па ма то били и фалсификати! Но он није остао само на томе. Изнесећи нацрт за опевање чисто српског догађаја, који је Србину постао тужна, али и поносна светиња, он не може да се уздржи а да не покаже како га боде све оно што је српско. Зато, што у српским народним песмама наводи често придев „српски“, њега спопада зла воља! Он без оклевања исказује своје незадовољство, што су српске косовске песме „досадне са своје српске ексклузивности“, па поводом клетве Лазарове („Ко је Србин и српскога рода, | И од српске крви и колена...“) тврди: да су ти стихови „преначињени тек у нашем вијеку, када се име народно почело многом емазом гдје год се да и не да истицати“ и „када је *изгубан сепаратизам племенски ударио и у сам арости народ!*... Сушине је провидно зашто Павић овде јадникује над „племенским сепаратизмом“, кад се врло добро зна да у простом народу, у коме су и постале ове песме, не може бити ни говора о каквом племенском сепаратизму, кога је још мање могло бити у времену, у коме су ове песме постале.

После овог зловољног испада Павићева јасно је, откуд у њега толика брига око српских „савезника“, откуда Маџара и Хрвата на Косову, откуда у приморској песми толико нарадирају „угрска“ господа.

Но то није све. Српске приморске песме (бугарштице), као што смо поменули, Павић специјално назива „хрватским“, јер је, вели, њих спевао „прост народ хрватски“; ове „знају и за косовски бој, знају за њ много више него ли икоја пјесма у Вуковој збирци“ (!), јер је „катастрофа српска једнако бољела Хрвата као и Србина“!... Тако Павић! Новаковић је лепо доказао, да су те приморске песме Дубровчани примили од Срба, и да оне „нису ни мало мање српске од Вукових“, а „по заједници и по болу срца народног не би се у Хрватској никад запевао косовски бој, нити би тамошњи „прост народ“ ништа могао знати о њему, да се није племе српско пред навалом турском кретало од југоистока к северозападу, те да *нису из Хрватској остале тако цисте српске колоније!*...

Да напоменемо овде куриозума ради да Павић, на једном месту своје научне расправе, назива „хрватским“ песмама и све остале српске песме Вукове збирке, јер вели: „Ја то не чиним зато, што бих хтео рећи, да те пјесме нијесу српске (као да би то неко могао баш кад би и хтео!), него за то, што мислим да су и хрватске“... Овде се у Павића пробудио осећај братске заједнице Срба и Хрвата! После толиких поменутих испада, којима је

обелоданио алу вољу против свега што је српско, не штедећи ни најосетљивију страну српскога народа, ко би још могао веровати Павићевој искрености, ко би поверовао да њега боли срце за братском заједницом? И на ово је добио врло леп одговор од г. Новаковића: „Има доиста много којешта, што је и српско и хрватско; али исто тако има и врло много ствари које су и српске и бугарске, и српске и словенске, и српске и руске, па то ништа не смета да се зна, шта је опет само српско и само руско, само српско и само словенско, само српско и само бугарско. И српска и хрватска свеза, ма да је веома тесна од вајкада, није никад била толика, па није ни данас толика, да је српско и хрватско потпуно синонимно, и да се о свачем без разлике може рећи српско или хрватско“...

Најпосле, да напоменем још један Павићев проналазак који је, без сумње као и ови до сада, потекао из осећаја братске заједнице. У трећој песми он је тачно знао да наброји колико је који од појвода и савезника довео војске на Косово, и, резултат његова набрајања достиже само — *пола милиона!* Помислите само, колико је Срба морало бити у 14. веку, кад је Лазар у својој малој држави — поред 20 хиљада Бошњака, (као Павић вели) а без Зећана и Захумаца, и без Срба у југоисточној и западној Македонији — могао искунити толику војску! Зар то није тежња братских осећаја Павићевих да нас Србе начини великим и славним? Штета само, што нам он нигде не помиње и колико је Турака било на Косову. Но што је он пропустио, то нам наклањује његов, и под његовом редакцијом, песник Мартић, који је у препевању Павићева нацрта задржао целу половину милиона српске војске; он вели приликом уласка Лазарове војске у борбу:

...„А Турака ко са горе лиића
Побратиме! стотина хиљада,
Да ко броји и двјеста би било“...

Јадни Срби! Где вам је слава, где понос народни да су вам претци јуначки изгинули на Косову у борби против много веће силе турске?... Народне песме и предања кажују да је Турака на Косову било *тројином више*. И историци тврде да српске војске није никако могло бити више од *60 хиљада* — заједно с босанском војском, а да је Турака било много више. Но варају се и историци и народна предања, то Павић боље зна! Благо нама! Та, за толику војску није се у Европи чуло све докле Наполеон пре 88 година не покуши све народе средње Европе и не поведе на Русију. Међер су Срби под Лазаром били огромна сила и величина!... Павић је, ваља да, нарочито прећутао број турске војске: да не би слика српскога јунаштва испала ружна!...

Ни овде, као ни у фалсификату „угрске“ госпде, нити у „пагубној“ српској ексклузивности, *licentia poetica* не би, за цело, ни на какав начин могла послужити одбраном Павићевом.

После ових напомена биће сувите јасно свакоме брату Србину, са колико се братске искрености и истинитости Хрват Павић датио овога посла: да *српскоме* народу прикупи и веже у целину *српске* народне песме косовске, да васпостави негдашњу *српску* народну епопеју о јуначкој и славној погибији на Косову, којом се српски народ вагда с правом поносио. Његов велико-хрватски шовинизам није могао умукнути ни у овом деликатном послу! Он не трпи славу српску *ни у погибији* српској! Ти се, Србине брате, можеш само чудити толикој смелости једнога Хрвата, да на такав начин, *теби*, из твојих народних песама, склани твоју народну епопеју!...

(наставити се)

Акварели



XIX

К Р С Т

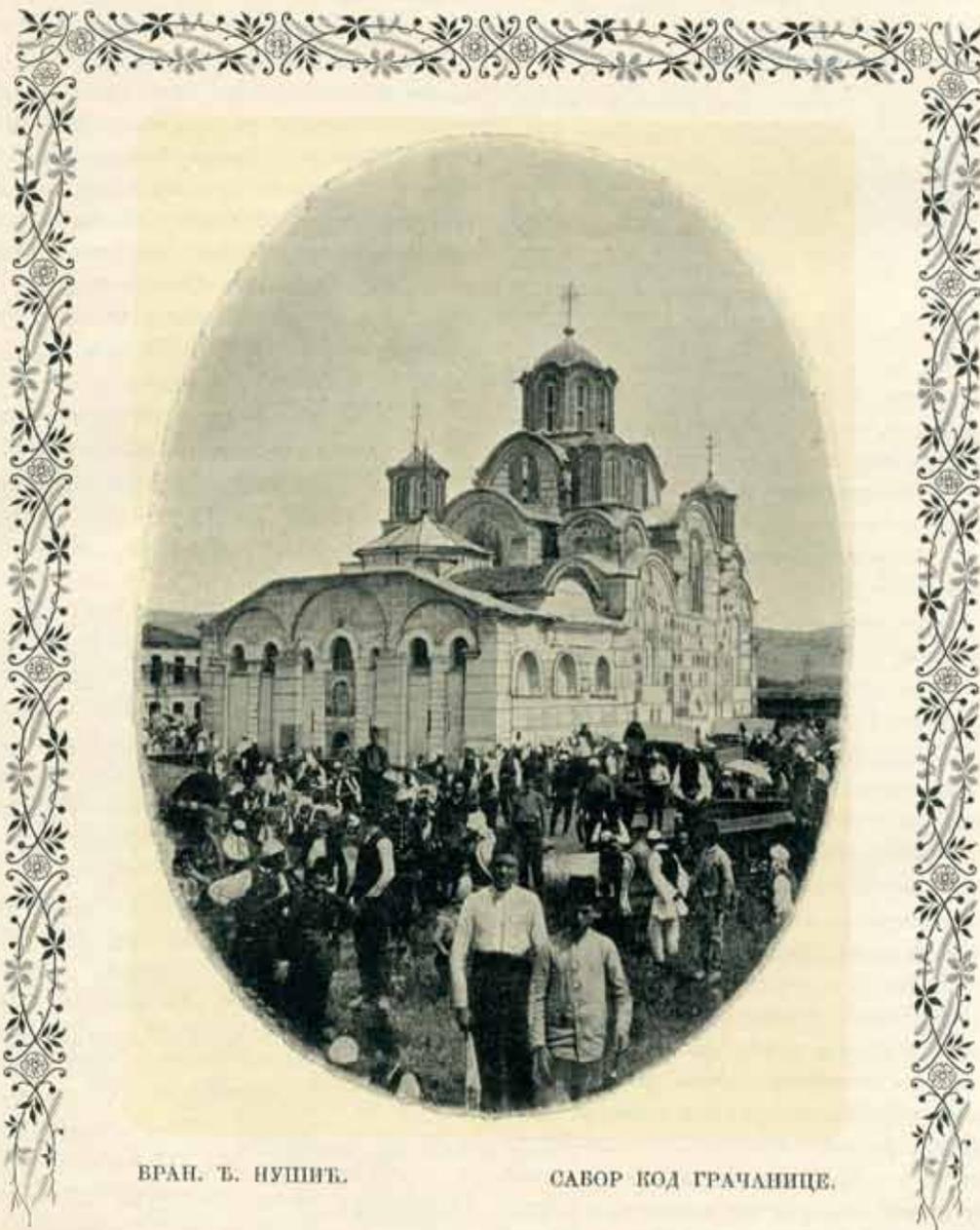
Амфитеатар трешти... Громовит пљесак
се чује
Ликује светина дивља, пиште Хришћани
бедни,

Кроз страшну, смртну пилу псалом се извија свети. —

XX
СЛЕПЦИ

Плоча с Христово гроба препукла на земљу пала,
А покров попрскан крвљу подеран крај ње лежи,
Шуми маслина света, певају небеса плава,
И звек се оружја губи, то стража с мраком бежи;
А крај гробљанских врата просјаче слепци худи,
И плачним гласом цвиле: Дарујте беднима, људи!..

А Христос светим кроком излазећ из пуста гробља
Слепцима приђе бедним, јутарња светлост им сину,
Зајецна глас им први, и славећ божје име
Подигли сухе руке куд им се Спаситељ вину...



ВРАН. Ђ. НУШИЋ.

САБОР КОД ГРАЧАНИЦЕ.

Издиху јадници слаби под канџам' тигрова жедни'
А тамо олојче грлећ пред звером бежи мати.
Кихотом светина дивља очајан крик јој прати.

Амфитеатар мучи... И звери и људи ћуте.
У крви Хришћани мртви, ту рука, тамо глава;
Над њима светлост блиста, и крст пламени расте,
Код див над земљом стоји, и грли небеса плава.
А свет у страху дршће, и заман тимпани звоне,
Јецане погде се чује и сузе неки роне.

А град се из сна буди, последњи жижак се гаси.
«Видесмо, наскрсе Христос!» — чују се просјачки гласи.

XXI
ПЛАЧНА НОЋ

У сумору мрачном тиха ноћца пада,
Над пољима дугим лебди мир бескрајни,
Не чује се ништа, ни блејање стада,
Ни лајање паса. Само зрачак сјајни
Преко неба сину. То се звезда гаси,
А кроз нему тмину дршћу сетни гласи:
Васиона плаче,
Јецане, осећам, кроз ноћ јача, јаче.

Д. Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛАНДСКИ ПИСАЧАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

X.

ЛЕКАР И ЊЕГОВ БОЛЕСНИК



Стари Роберт Чилингворт, кроз цео живот, био је мирна темперамента, милостив и ако не баш врло срдачан, али увек у свима својим односима са светом поштен и честит човек. По његову мишљењу, он је био отпочео једну истрагу строго и непристрасно као какав судија, тражећи једино истину, баш као да то питање није садржавало ништа више него замислене линије и слике геометријских проблема, место људске страсти и зала који су били њему причинени. Али, у колико је даље ишао, нека ужасна заслепљеност, једва врта силне и ако увек мирне нужности дочепана старца у њене канџе и не хтеле га пустити пре док не изврши све њене захтеве. Он је сада рив по сиротом срцу свештеникову, као какав рудар кад тражи злато, или боље рећи као гробар који чепрка по гробу тражећи вероватно какву драгоценост која је била сахрањена са покојником, али често пута не налазећи ништа друго већ трудеж и смртни задах. Ах тешко његовој души, ако је то оно што он тражи! Каткад некаква светлост сијала је из лекаревих очију, светлећи плава и амослута као пламен какве пећи.

„Овај човек“ говорио је себи у тим моментима: „чист као што сви мисле о њему — без ичега земаљског из себи — ипак је наследно јаку животињску природу од свога оца или матере. Копајмо даље за овом жицом!“.

А после дугог тражења по тамној унутрашњости свештениковој, преврћући многу драгоцену робу у облику високих тежња за добро свога народа, жарке љубави наспрам људских душа, чистих осећаја, природне побожности ојачане мислима и науком а обасјане вером (а све ово бесцен благо важило је колико и песак нашем истраживачу) — без наде би се ираћао назад и почињао истрагу са другог краја. Пузио је тако крадом, тако пажљивим кроком и с тако онтрим погледом као донов који се увлачи у собу, у којој лежи човек у полусну, с намером да украде драгоценост коју тај човек чува као очи у глави. У првом његове промишљене обазривости под би зашкрипао под његовим ногама; његово би одело зашустало; сенка његова пала би преко лица његове жртве. Другим речима: господин Димесдел, чија је жива осетљивост често пута замењивала духовну интуицију, нејасно би осетио како је нешто непријатељско његову миру дошло у додир с њиме. Али је и стари Роберт Чилингворт такође имао осећаја који су по готову били једнаки интуицији: а када би свештеник бацио свој зачуђени поглед на њега, тада би он био само његов благи, брижни, пун љубави али никад наметљиви пријатељ.

Можда би господин Димесдел боље могао познати карактер ове личности да му некакво болесно расположење,

од кога пате сва рањена срца, није ушло неповерење спрам свих људи. Неверујући ничијем пријатељству, он није могао познати ни непријатеља кад се овај у потпуности појави. Он стога оста увек у пријатељским односима са њим, примајући дневне посете старог лекара у својој соби за рад, или одлазећи њему у лабораторију забављајући се гледањем процеса по коме се траве претвараху у силне лековите. —

Једног дана, наслонив чело на руку а лакат на перваз отворена прозора који гледаше на гробље, разговараше он са Робертом Чилингвортом, док старац испитиваше неки свежањ гадних трава.

„Где сте“ упита он гледајући на страну јер то је био сад свештеников обичај да никад не гледа право на предмете било људске било мртве — „Где сте, драги докторе, сабрали те траве са тако тамним меснатим лишћем?“.

„Ваш ту у гробљу“ одговори лекар настављајући свој посао: „пове су и за ме. Пашао сам их на једном гробу без надгробне плоче. Никаква друга спомена о мртвацу осем овог гадног биља које је узело на себе улогу да му буде споменик. Оно је порасло из његова срца, и оличава, може бити, какву гнусну тајну која је била сахрањена с њиме, а било би боље да ју је исповедио док је био у животу.“

„Може бити“ рече господин Димесдел: „да је то силно желео, али није могао.“

„А зашто?“ додаде лекар: „зашто не, кад све природне силе тако озбиљно говоре да грех исповедимо, те је и ово прио биље избило из сахрањена срца да открије непроказану кривицу?“

„Али, драги господине, то је само ваше уображење“ одговори свештеник: „Нема, ако се у слутњи не варам, никакве силе, изузев божанску милост, која може открити, било речима било знаком или сликом, тајне човечијега срца. Срце, пошто је узело на себе одговорност, мора те тајне сачувати све до дана када ће све бити откривене. Али ја нисам читао ни протумачио Свето Писмо тако да ће откриће људских мисли и дела на дан Страшнога Суда бити узет као део казне. То би, зацело, био сићушан поглед на то. Не, та открића, ако се само не варам, служиће једино да задовоље дух свију разумних бића који ће тог дана стајати очекујући да виде разрешену црну загометку живота. За потпуно решење тога питања биће потребно потпуно позвање људских срцаца. И, шта више, ја мислим да ће срца, која држе тако жалосне тајне о којима ви говорите, изнети их ни видели тога последњег дана, не по морању већ са неисказаном радошћу.“

„Онда зашто их не открити овде?“ упита Роберт Чилингворт мирно, гледајући са стране на свештеника: „Зашто се грешници не би користили што пре тим неисказаним олакшањем?“.

„Већина и чини тако“, одговори свештеник хватајући се нагло за груди као у наступу изненаднога бола: „Многа се, многа грешна душа мени исповедила, не само на смртној постељи већ у пуном јеку живота и уживајући најбољи глас, и увек после таквих исказа био сам сведок силне радости те грешне браће баш као кад неко дише чист ваздух пошто се дуго гушио својим поквареним дахом. Како би и могло бити другојачије? Зашто би какав грешник — који би на души носио рецимо какво убиство — више волео да сахрани мртваца у свом властитом срцу, него да га избаци од једном, и да га преда васиони да се о њему брине?“.

„На ипак, по неки људи крију тако своје тајне“ примети хладно лекар.

„Донста, има таквих људи“ одговори господин Димесдел: „Али, да не наводим јасније разлоге, може бити да су они неми по својој природи. Или — зар не можемо и то претпоставити? — грешни као што су, али ипак задржавајући жар за славу Божију и људско добро, они стрепе да открију сами себе црне и прљаве пред очима људи, јер од тада никакво добро више не могу учинити, никакво зло у прошлости не могу искупити бољим владањем. Тако се, на свој неизказани јад, крећу међу ближњима изгледајући чисти као снег у планини, док су њихова срца црна од греха кога се не могу опростити“.

„Ти се људи варају“ рече Роџер Чилингворт живље него обично: „Они се боје да приме на себе срам који им пристоји. Њихова љубав наспрам људи, њихов жар за службу Божију — ове свете победе, не могу бити у исто доба у њиховим срцима са олим становницима којима је њихов грех отворио врата и који неминуемо морају изродити паклени пород. Али ако хоће да славе Бога, нека не подижу к небу нечисте руке! Ако хоће да служе својим ближњима, нека прво докажу на себи силу и стварност савести подвргавајући сами себе покајничком самопонижењу! О мудри и побожни пријатељу, зар хоћеш да верујем да лажна спољашност може бити боља, било за славу Божију или за добро људи — него светла Божија истина? Веруј ми, такви се људи јако варају!“

„Можда је тако“ рече млади свештеник равнодушно као да разговара о предмету који га се много не тиче: „Али сада питам ја свога искусног лекара: да ли у истини он мисли да ми је помогло његово пријатељско старање о моме слабом здрављу?“

Пре него што је Роџер Чилингворт могао одговорити, зачу се јасан дивљи смех из дечијег грла који долазаше са гробља. Инстинктивно бацив поглед кроз отворени прозор, свештеник угледа Јестиру Прина и малу Бисерку како иду стазом што води кроз гробље. Бисерка изгледаше лена као дама, али беше у наступу оне вражје радости која, кад год је обузимаше, изгледаше да је потпуно издваја из сфере симпатија и људских односа. Она сада скакуташе безбрижно с гроба на гроб, док не дође на широку, равну, украшену надгробну плочу каике умрле величине — може бити и самог Исака Џонсона — па поче да игра по њој у одговор на мајчине опомене и претње да јој се ваља понашати пристojније, и где застаде да набере чичака са једног жбуна украј гроба. Узе једну прегри и паређа их око оквира скерлетнога слова које украшаваше мајчине груди на коме чичкови по својој природи стално остадоше. Јестира их не хтеле скинути.

Роџер Чилингворт беше се међу тим приближио прозору с мрачним осмехом.

Нема никаквог закона, никаквог поштовања, никаквог обзира спрам људских уредаба и мишљења, оправданих или неправданих, у саставу овог детета“ рече колико себи толико и свом другару. „Пре неки дан видео сам је како прска водом самог гувернера на улици. Шта је она за име Божије? Је ли она изданак самога зла? Има ли она осећаја? Може ли се у њој открити икакв принцип моралног бића?“

„Не, изузев слободе преступљеног закона“, одговори господин Димесдел мирно као самоме себи. „Да ли је она подобна за добро, не знам“.

Дете извесно чу њихов глас, јер, гледајући на прозор са светлим, али обешечањим осмехом разума и ве-

селости, баца један чичак на пречаснога господина Димесдела. —

Осетљиви свештеник стресе се првоним страхом од лаког удара. Видећи његово узбуђење, Бисерка плескаше ручицама у најбудаластижем одушевљењу. Јестира Прина, такође, беше нехотице погледала горе, и ова сва четири лица, стара и млада, гледаху се нѐмо, док дете не прсну у гласан смех и не повика: — „Хајде, мајко! хајдемо, или ће те ухватити онај црни старац! Он је већ ухватио свештеника. Хајде, мајко, или ће те ухватити! Али он не може ухватити малу Бисерку!“.

Тако она одвуче мајку доле, скакућући, играјући и вртећи се чаролијски међу хумкама умрлих становника, као какво створење које нема ничега заједничког са прошлоом закопаном генерацијом, нити празнаваше да јој је шта год своје. Као да је била начињена од нових елемената и као да јој се стога мора допустити да живи својим особитим животом, да буде сама себи закон а да јој се њене пастрасности не могу уписати у кривину.

„Ено једне жене“ настави Роџер Чилингворт мало после: „која, ма каква да јо њена кривица, нема у себи тајну скривенога греха за коју ви мислите да ју је тако тешко носити. Је ли Јестира Прина мање бедна, по нашем мишљењу, стога што носи скерлетно слово на грудима?“

„Ваштину ја верујем у то“ одговори свештеник. „Ипак ја не могу за њу одговорати. Има некакав израз бола у њеном лицу који ја не бих желео да видим. Али опет, чини ми се, мора бити боље за патника смети показати свој бол, као ова жена Јестира, него га скрити дубоко усвојем срцу“.

И поново ућуташе оба, а лекар поче опет да испитује и уређује биље које је набрао.

„Питасте мало час“ рече лекар: „и радо бих га чуо. Говорите отворено: било живот или смрт“.

„Онда, искрено и отворено, рече лекар и даље препрћући биље, али упирући оштар поглед на господина Димесдела: „чудан перед влада. Гледајући вас свакога дана, драги господине, и хватајући знаке вашога изгледа већ од толико месеци, изгледа ми да сте веома болесни, али опет не толико болесни да вас један вешт и разуман лекар не би могао излечити. Али незнам шта да кажем. Ваша ми болест изгледа позната и опет је не познајем.“

„Ви говорите у загонеткама, учени господине,“ одговори бледи свештеник гледајући кроз прозор.

„Онда, бићу јаснији“, одговори лекар: Молим да ми опростите, господине, ако је то потребно за ту отвореност мога говора. Питам вас, као ваш пријатељ, као неко коме је Провиђење поверило бригу о вашем животу и физичком добру: јесу ли ми били јасно показани и поверени сви узроци ваше болести?“

„Како можете то питати?“ одговори свештеник. „То би доиста била дечја игра позвати лекара, а болест сакрити“.

„Ви хоћете дакле да кажете да ја знам све?“ рече Роџер Чилингворт, намерно упирући поглед пун силног и концентрованог разума на свештениково лице: „Нека је тако! али, опет... Онај коме је поверен само спољашњи, физички бол, познаје само половину бољке коју има да лечи. Телесна болест може бити само знак неке душевне патње. Молим да ми опростите, драги господине, ако би моје речи нанеле и сенку увреде. Ви сте, господине, човек, код кога је тело у најтежњој вези и изједначено, тако рећи, са духом чији је инструменат.“

„Онда ми не треба ништа више“, рече свештеник, мало нагло устав са столице: „Мислим, да ваша медицина нема ништа са душом!“

„Тако извесна бољка“, настављаше Роџер у истом тону, не пазећи на његову примедбу, већ стаде лице у лице пред бледим, мршавим свештеником: — „свака болест, или болно место у вашем духу одмах се покаже на нашем телу. Хоћете ли, да вас лекар излечи од недуга, то му прво морате открити рану или немир своје душе?“ —

„Не, не теби! не никаквом лекару на земљи!“ повика Г. Димесдел, гледајући погледом пуним страсти и ватре на Роџера Чилингворта. „Не теби! Већ ако је то душевна бољка, то ћу је поверити Лекару душе! Он, како му је воља, може излечити или убити. Нека Он ради са мнош, по Својој правди и мудрости, и Он ће добро знати. Али ко си ти, што се мешаш у ту ствар? Како се смеш ставити између паћеника и његова Господа?“

И нагло изађе из собе.

„Добро је што сам учинио овај корак“, рече Роџер самом себи.

„Ништа није изгубљено. Бићемо опет пријатељи, Али гле, како страст обузе овога човека, и како га избезуми. Једна је страст као и друга. Ово му није првина да учини ружно дело, тај смирени свештеник, кад му страст срцем завлада.“ —

Није било тешко повратити старе односе између ова два друга.

Млади свештеник корео је себе што га је узбуђење живаца навело на један непристојан испад, кад у лекаровим речима није било повода за то. С тим осећањем кајања, похита да му се оправда, и замоли свога пријатеља да и даље води бригу о његову здрављу, што, и ако га није излечило потпуно, ипак му је продужило слаби живот све до сада. Роџер одмах пристаде, и настави своју лекарску бригу о свештенику; чинећи за њега све што је могао, али остављајући болесникову собу, после сваког лекарског прегледа, са тајанственим и чудним осмехом на уснама.

„Редак случај“, мрмљао је: „Морам га дубље испитам. Чудна симпатија између тела и душе! Било само за љубав науке, морам сићи на дно саме ствари! Једно летње по подне догоди се, ускоро после горње сцене, да пречасни Г. Димесдел пада у дубок, тих сан, седећи у својој столици са једном великом отвореном књигом на столу. Дубина свештеникова сна била је у толико необичнија, што је он обично спавао лаким, немирним сном, као тица на грани. Али сада спаваше тако тврдо да се и не помаче кад Роџер Чилингворт уђе, као и обично, у његову собу. Лекар стаде право пред болесника, метну своју руку на његове груди, и уклони хаљине које су их до сада криле од свачијих па и од лекаревих очију.

Тада се, доиста, Г. Димесдел слабо покрену и тихо стресе. —

После кратке почивке лекар се врати,

Али како му је око блистало дивљом радошћу и ужасом! Какво се аветињско усхићење, као да га је било немогућно изразити очима и лицем, издаваше целом ружбом његове појаве и исказиваше бурно у лудачким покретима његових руку ка тавану, и дунањем ногу о под! Ко би видео Роџера Чилингворта у овом тренутку усхићења, не би му било потребно да пита: Како се понаша сами Сатана, када је која драгоцену душу изгубљена за небо и задобијена за његово царство?

Али оно чиме се разликовало лекарово усхићење од Сатаниног била је црта чуђења у њему!

XI.

ТАЈНА ЈЕДНОГА СРЦА.

После онога случаја, који мало час описамо, понашање између свештеника и лекара било је исто по изгледу, или у суштини својој доби сасвим други карактер. Дух Роџера Чилингворта кретао се сада доста широком стазом. То не беше у ствари баш она стаза којом се он мислио кретати. Миран, благ без страсти изгледао је, али опет, бојимо се, у дубини овога несрећнога старца лежала је тиха злоба, до сад заспала али од једном пробужена, која га наведе да смисли страшнију освету него што се и један смртни дотле светио своме непријатељу. Постати присни пријатељ оное, коме је требало предати сав страх, грижу савести, агонију, узалудно кајање, навадни полет грешних мисли које је узалуд гонио. Сву грешну тугу коју је криво од света чије би се велико срце сажалило и опростило му, њему, који је био без сажаљења, који није никад опраштао! Све то црно благо хтео је он излити на онога човека, коме ништа друго није могло достојно платити дуг освете!

Свештеникова стидљивост и осетљива уздржљивост осујетили су овај план. Роџер Чилингворт није био задовољан изгледом ствари, које је провиђење створило, — служећи се осветником и његовом жртвом за своје намере и опраштајући, може бити, онда кад је изгледало да највише казни, — у место да су биле извршене његове црне намере. Ипак, беше му подарена нека врста открића. Мало га се тицало да ли је долазило с неба или од које друге стране. Спомоћу његовом, у свима доцнијим односима са Г. Димесделом, њему је био откривен не само спољни изглед овога, већ сама унутрашњост душе његове; те је могао видети и разумети сваки покрет. По томе, он постаде не само прост гледалац, већ главни глумац у једној души свештениковој. Ту је он могао играти по својој вољи. Хоће ли га пробудити самртним боловима? Лекар је владао свима његовим жицама. Хоће ли га дићи из сна изненадним страхом? Као на покрет чаробникова штапа, дизаше се једна аветињска прилика — диваху се хиљаде прилика, — у сваковрсним облицима смрти или још страшнијег изгледа, виђући се око свештеника и показујући прстом на његове груди.

Све је то извршено тако фино и ма да је свештеник имао нејасан појам о некој злој коби која над њим лебди, ипак није могао сазнати праву природу тога. Истина, он је гледао са сумњом и страхом а каткад и са ужасом и горчином мржње на ружну појаву старог лекара. Свештеникову погледу беху мрски: његови покрети, његов ход, његова проседа брада и најнезнатније радње; знак да је у свештениковим грудима била јача антипатија него што је он хтео признати. Али пошто му је било немогућно да нађе разлога томе неповерењу и гнушању, то Г. Димесдел, знајући да отров једнога болеснога места зарази цело срце, приписиваше све своје предосећаје само томе узроку. Он настави своју интимну дружбу са старцем и тако му даде прилику да изврши намеру, којој се беше посветио тај осветник.

Патећи тако телесно, мучен и притиснут црним душевним јадом и предав власти свога смртнога непријатеља, пречасни г. Димесдел беше међутим стекао славни глас у својој светој служби. Он га беше доиста стекао својим патњама. Његови духовни дарови, морално схва-

ћање и његова моћ да осети и саопшти узбуђење били су одржавани у стању натиричне делатности болом и невољама свога свакидашњег живота. Његова слава, и ако не беше достигла врхунац, већ је помрчавала скромније славе његових старијих другова. Међу њима је било учених људи који су провели дужег времена у широкој студији, која је позната са свештеничким позивом, него што је Г. Димесдел имао године, и који су по томе могли бити дубље познати са таквим темељним и драгоценим благом него њихов млади брат. Ту је било људи и јачега духа и обдарених оштром, челичном, поузданом, гранитном снагом. Било је међу њима правих светаца чије се способности израдиле замореним радом међу књигама и неуморним размишљањем, а постале свете духовним општењем са оним бољим светом, у који их беше увела чистота њихова живота, док су још биле на њима хаљине смртности. Али им је недостајао дар који се беше излио на изабране ученике о Духовима у виду пламених језика; као знак да су добили силу, не да говоре туђим и непознатим језицима, већ да се могу обратити целој човечанству

жаваху да је пун небеске мудрости, прекора и љубави. У њиховим очита света је била стаза по којој је ходио. Девојке на његове пастве побледиле би угледавши га, жртве једне страсти тако проткане религиозним осећањем да мишљаху, да је та страст силна вера и ношаху је јавно у својни чистим грудима, као најмилију жртву пред олтар. Старији чланови парохије видећи Г. Димесдела тако слаба, док и сами беху једном ногом у гробу, вероваху да ће он отићи пре њих, и заклињаху своју децу да њихове старе кости сахране поред светог гроба младога пастира. А, може бити, над је јадни Г. Димесдел мислио о своме гробу, питао се, да ли ће трава икад порастати на њему, јер ће у њему бити сахрањен проклети човек!

Није могуће појмити агонију којом га је мучило поштовање пастве. По природи својој он је обожавао истину, и мрзео сваку лаж.

Дакле, шта је он? — Супстанција? — Или најтамнија од свих сени? Он је жудео да говори са висине своје катедре смелим гласом, да каже народу, ко је он. „Ја, кога видите у црној ризи свештеничкој — ја, који се не-



ЦРКВА У ЛИЊАНУ.

материјалним језиком срцаца. Ти очеви, иначе једнаки апостолима, нису имали последњу и најређу небесну потврду своје службе — Пламени Језик. Они би у залуд тражили да изразе високе истине скромним средствима обичних речи и слика. Са висина, на којима су обично становали, њихов је глас долазио нејасно и као из далека.

По свој прилици Г. Димесдел, по многим цртама свога карактера, припадао је овој последњој класи људи. Он би се био успео на тај високи врхунац вере и светиње, да му у томе није сметао терет кривице или страха, који му судбина беше доделила да носи. То га је задржавало на последњем степену, — њега, човека небеских особина, чији би глас и анђели радо послушали и одговорили му! Али тај исти терет улепао му је тако дубоку симпатију насрам грешне браће; тако, да то срце дрхташе заједно с њиховима и примаше у себе њихов бол и пињаху страдања свога бола у хиљаде других срцаца, у изливима туђим, често уверљиве речитости, али каткад ужасне! Народ не познаваше силу која га тако покреће. Младога свештеника сматраху као чудо од светости. Они уобра-

њем на ово место и окрећем своје бледо лице к небу, узимајући на себе задатак да посредујем између вас и Највишег Свесазнања, — ја, у чијем животу замислите светост Енохову, — ја, чији кораци по вашем мишљењу остављају за собом светао траг по коме хаџије, који ће за мном доћи, могу бити одведени у пределе блаженства, — ја, који сам вршио тајну крштења на деци вашој — ја, који сам шаптао последње молитве над вашим умирућим пријатељима, — ја, ваш свештеник кога ви поштујете и коме се поверавате, нисам ништа друго, већ поквареност и лаж!

Често се пута Г. Димесдел попео на своју катедру решен да не сиђе пре него што изговори речи равне горњима. Често је пута — не, више од сто пута — дошта говорио! Говорио! Али како? Говорио је својим слушаоцима, да је он кроз недостојан, да је најгори друг најлошијега, најтежи грешник, право проклетство, нечувена неправда и да је право чудо, што они не виде његово јадно тело спржено ватреним гневом Свемогућег! Је ли се могло јасније говорити о томе? Зар народ није требао

скочити са својих клупа и свући га са катедре коју је капао! Не, доиста не, они су све то слушали и само га више поштовали. Они нису могли ни оумњати у смртну садржину која је вирила из те себеоптужбе. „Богоудни младић“, говорили су међусобом: „прави светац! Тешко нама! Кад он види такав грех у својој чистој души, какав би ужасан привор видео у твојој или мојој.“ Свештеник је добро знао — лицемер пун гриже савести у каквој ће светлости бити виђена његова нејасна исповест. Он се старао да заслужи казну исповедајући своју кривицу; али је навукао само други грех, и нови стид пред самим собом без тренутне олакшнице да сâм себе превари. Он је говорио сушту истину и преобразио је у сушту лаж. А опет по својој природи он је волео истину и мрзео лаж као мало ко. С тога, више свега, он је мрзео и презирао себе!

Његов душевни немир навеле га на обреде који су били више у сагласности са старом поквареном пером католичком него са бољом светлошћу цркве у којој је био рођен и васпитан. У ковчегу г. Димесдела налазио се један крвав бич. Често пута овај пуритански и протестантски свештеник шибао се њиме, смејући се при том самоме себи горким осмехом, шибајући се све више и немилосрдније због тога смеха. Имао је обичај као и многи други побожни пуританци да пости — не као они да очисти своје тело и да га спреми да би било достојније небеске светлости — већ строго, док му колена не почну клепати, као за казну. Бдио је по читаве ноћи узастоце, некад у потпуном мраку, а некад у полутами, а кадгод посматраше своје лице у огледалу при највећој светлости коју је могао произвести. У тим дугим ноћима глава му се вртела и припићења изгледаху да лебде око њега. Кадгод нејасна, у својој слабој светлости, а некад жива и баш поред њега у самом огледалу. Сад је то било коло ђавољих прилика које се ругало и кезило на бледог свештеника дајући му знака да иде с њима; а сад опет група светлих анђела који се тешко подизаху као тугом оптерећени, али све светлији што се више диваху. Сад дођоше умрли пријатељи из младости и његов отац са седом брадом и свештеничким челом и мајка, која окрете главу пролазећи поред њега. Мајчин дух — најслабија фантазија саме мајке — морао би бацити бар поглед саклањена на свога сина! А сад опет, кроз ову собу пуну авети, лагано пролажаше Јестира Прина волећи малу Висерку у њеном скерлетном оделу, показујући својим кажипретом на скерлетно слово на својим грудима на онда на свештеничове груди. Ни једна од ових визија није га могла са свим преварити. Он је видео, нанором воље, друге предмете кроз њихову магловиту супстанцију и био уверен да они нису чврсти као онај сто од растовине или она дебела у кожи повезана и бронзом окована Библија. Али, — при свем том, то су била најистинитија и најстварнија бића са којима је имао посла јадни свештеник. Немогућно је исказати беду живота као што је био његов. Лажном човеку лажна је цела васнона — њу је немогућно оципати — она се претвара у ништа на његов додир. И он сам, у колико се показује у лажној светлости, постаје сенка, или доиста престаје да буде. Једина истина која је и даље давала Г. Димесделу стварни живот, био је страх у дубини његове душе и неварљиви знак тога на његовоме лицу. Кад би он једном нашао снаге да се насмеје и да се покаже весело, то не би више био он!

У једној, од тих тешких ноћи, које смо поменули, свештеник скочи са своје столице. Једна мисао сину му

кроз главу. Једном мора бити краја томе! Обуче се пажљиво и на исти начин као за божју службу; спрже пагло низ степенице; отвори врата и изађе на улицу.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)



Последњи поменци



1.
магли и тамн будућности мрачне
Назирах те, звездо мојих срећних дана,
На мутноме небу сад те нигде нема,
Мирисне ми руже носи мраз и слана.

Студена је зима раширила крила,
Расплакано небо, вечна поноћ влада;
Нит рањено срце своју драгу тражи,
Нит се Мају душа остављена нада.

И очај је од ње одбег'o далеко,
Не осећа више судбу што је гања:
Отровна злбом моја душа млада
Безбрижне часове из детињства сања.

2.

Нестаје вас редом, моји снови златни,
Једног ћете дана развејани бити;
А млађана душа, још љубави жудна,
Сузе ће за срећним часовима лити.

Нећу да те парам, јадна моја драга:
Оплакујем прошлост и спомене свеже.
Заборави мене! Саданшњост је бедна
А још гори дани што пред нама леже.

Ми се растајемо и разилазимо,
Некад једним путем ходисмо у милу;
Тај се пут одавде на две стазе дели,
Ал ниједно од нас неће стићи циљу...

Влад. Станимировић.



Петроград.

Сезона позоришта, сликарских изложба, свемогућих концерата, почев од озбиљних симфоничних па до најобичнијих свакодневних, већ се одавно свршила. High life Петроградског друштва оставио је загушљиву престоницу и бацио се у наручја природе, одмарајући се у зеленилу и динући свежи, ароматни ваздух јелових шума Финске и остале околине. Као што рекох, сезона се свршила, али не тихо и непримећено, већ бурно, с пуно интереса, јер даде публици „Иди за мном, Сатана“ слику Рјенина и „Три сестре“, драму Ант. Чехова.

Слика Рјенинова изложена је била на „XXIX покретној изложби слика“. Непрестани разговори, непрестани

гласови капричне публике, чије се хладно посматрање често претвара у тихо усхићење или дивљу необуздаваност, јављајући се и нежном мајком и строгим и неумољивим судијом, бескрајне фељетонске критике престоничких листова са својим вечно старим речником фраза, — још више појачаше моју жељу да посетим изложбу и видим ново дело Рјенинова.

Пролазећи поред безброј повешаних слика, на којима се на најразноврснији начин преплетао таленат с наобломом, ја сам нестрпљиво тражио предмет свога љубоштитства, о чијој се појави говорило још на годину дана раније, подгале велике наде јер се очекивало грандиозно, капитално дело великог руског уметника. Не разгледајући остале слике, ја сам хтео да видим, док је још око свеже, какав ће бити први утисак, који ће на мене учинити „Иди за мном Сатана“. Нашавши се изненада пред њим ја сам стао као укочан. Ја у први мах не могах да се разберем од чудног, сложеног осећања. Да ли колосално платно, које својом величином нехотице улева навесно уважење (не, огромна су и мањана обичних молера); да ли дивне нијансе лако разбацаних боја — (опет не, јер је мени одавно позната смела кичица творца класичних „Запорожца“); да ли, најзад, и једно и друго заједно послужило као мотиви тога осећања које ме је свега обузело и за тренут деспотски завладало и умом и речју, не дајући мислима да се полако развијају и изразе, гушећи најзад и најобичнији усклик изненађења или дивљења. Тек кад је минуо тај критички моменат, ја сам је могао хладно посматрати до најмањих ситница и дивити се новини колорита, новини идеје, композиције и уметничкој тумачењу познатих речи из Св. Писма — као јединим мотивима, који на мене тако силно утицаху.

Слика представља моменат када је Сатана кушао Исуса у пустињи Јерихонској. На маленом брежуљку стоји Исус с крштеним рукама и подигнутим к небу очима. Колико дубави и доброте на том сухом и измученом лицу! Под његовим ногама зија бездна, хаос облака, кроз који пробијају по где-где зраци далеког сунца. На задњем плану, за леђима Исусовим, у облаку, црвени се паклени Сатана, с вилном и огромним трбухом, у који беху наперене све критичарске стреле. Он беше узрок многим расправама, узрок, због чега „Мирт Искусства“ јавно даде свој суд, да слика није достојна потписа Рјенинова. Сви се слагаху, да облик и израз Сатане не одговара моменту, када грубост асирског цара (веле да је Рјенин хтео да представи Сатану у облику асирског цара) треба да уступи место нежности и ласкавости скупача, чије слатке речи хватају за душу и доводе у занос.

Ја своје мишљење већ изрекох. Да га понављам значило би изражавати без краја одушевљење и дивљење.

Слику је, како допесоме новине, купио „Музеј цара Александра III“, за 30.000 руб. Тиме љу завршио о Рјениновој „Иди за мном, Сатана“, и проговорио о последњој драми Ан. Чехова. —

У последње време драмска дела Ант. Чехова постадоше толико популарна, да су већ украсиле сваке озбиљне позорнице. Његово последње дело имало је огромног успеха. Ја не видех већег безумља публике, чија љубав к Мелпомени не зна граница.

И заната, не знате чему пре да се дивите: да ли самом комаду или уметничкој игри „Московског Художеств. театра“. То позориште као да је створено за Чеховске комаде и у томе му нема равна. Што је „Freie Bühne“ за Хауптмана, то је „Москов. Художеств. театр“ за Чехова. Једино реалношћу, нечувеном техником може се то и објаснити. Ви заборављате да седите у позоришту, јер видите пред собом прави живот; живите и осећате њиме. Ви не знате где се свршава уобразиља и почиње стварност, или се то оба појма сливају у једно. Њега с пуним правом и називају „позориштем илузија“.

Ја нећу овде говорити о уметничком таленту Чехова, што би могло послужити као предмет засебне опширне студије, а осим тога и излишно је, јер је он свима прло добро познат и говорити о њему значило би што и „прослављати лепоту јутарње звезде или румених зракова за-

ходнога сунца“. Ја љу се само ограничити кратким излагањем сажета „Три сестре“.

И овде на први поглед пада у очи Чеховљев реализам, проткан неизбежним елементима песимизма, који су основа свију његових драмских дела. И овде Чехов понавља карактерне црте својих ранијих комада, т. ј. они сује мали живот, мале људе с њиховим жељама, страстима и интригама, који се никада не уздижу до хероизма и свршавају у ништавној средини из које су и пошкли. Пред вама се шири слика забачене, маховином и бришаном зароле паланчице која живи и осећа аутоматски, понављајући све једно до бескрајности. Живот је у њој тесан, пуи досаде, без циља. Над њиме се навукли мрачни и тешки облаци меланхолије и равнодушности.

Три сестре: Маша, Олга и Ивина, лепушкаста и мила створена пате од досаде. Из њихових испрекиданих разговора, по њиховим лицима суморним као јесењи дани, види се као да осећају сву пустош таквог живота. Њихове жеље и мисли изражавају се у нејасним и магловитим појмовима о смислу живота, корисном раду, а последња је дистанција њихових жеља: Москва. Да, тамо ће живот поћи веселије, тамо ће се наћи и прави смисао његов.

Једна је сестрица девојка, друга удата, а трећа је изгубила сваку наду на удадбу. Прва жели да се заљуби, друга да се не ограничи само мужем, и трећа да не буде директорка гимназије. С њима живи брат, на кога се полажу велике наде; по ње им се не испунише. Он сасвим занемарује свој музикални таленат и завршује каријеру као члан земске управе. На сцену се појављују и друга лица: пуковник Вершинин чија се батерија задржава на навесно време у палаци, и официрски Роде и Федотик. Ту је са својим вечитим философисањем и др. Чебутикин, који је медицину, у осталом, давно заборавио, и барон Туаенбах, Соленин и др. последњи између осталог, уобразио да је Љермонтов. Осим мале интриге пуковника Вершинина и двобоја Соленина с Туаенбахом, у коме последњи пада (чиме се пијеса свршава), нећете, као у оните код Чехова, наћи драмског заплета. Дијалози преоблађују, — али колико је у њима живота, како је свака појава, сва радња истинита и реална, и како је до ситница обрађена психологија људи, на чијем фону мрачног живота заузима видно место: досада, дуго време, тако лепо окарактерисано руском речју „скука“. Гледајући те „скукашчице“, ни осећате како и на вас веје од њих лаким поветарцем „скуки“, и тек кад последњи пут падне завеса и кад вас талас публике изнесе на улицу, осветљену масом сијалица, звека екипажа и узвици „кучера“ пробуде вас из пријатног заноса, те видите да сте у веселој и бурној престоници.

И баш у томе реализму и лежи сва величина Чеховљева талента, као и праведна заслуга примерног „Москов. Художеств. театра“, с којим се Чехов толико сродно, да му је отргао и дивни цветак г-цу Книпер, изабрани је за своју сапутницу у животу.

Вој. Ст. Поповић.



В. С. Јоаким III, Васелењски патријарх. — В. С. Јоаким III изабран је за васелењског патријарха 25. маја он. год. Он је већ био на патријаршком трону од 1878. до 1884. год. када је дао оставку и повукао се у самачки живот. До 1889. г. живео је на свом имању близу Цариграда, а те године оде у Св. Гору где је готово неноснички проводио своје дане. В. С. Јоаким III повукао се у мир не што је био жељан одмора већ што је у свом тешком а светом послу наизадио на огромне тешкоће не само код највиших државних власти већ нарочито код оних који би требало да су му помоћници били. Нетрпљивост верка и народа, коју расприпаху његови потчињени, гоњене свега што није језичко, — наговинше В. С. Патријарха да потражи мира и утехе у Светогорској тишини. Његови наследници, радећи противно саветима и намерама његовим, догонеше Велику Цркву у тежак и мучан положај. Погрешке су се почеле светити, и једини човек, који би био у стању поправити велике и

нехришћанске погрешке патријаршијске, био је Њ. С. Јоаким III. То се најбоље видело на избору, када му свој глас поклонично и многи дотадашњи приврженици јеринске нетрљивости и искључивости.

Доносећи пак Њ. С. Васељенског Патријарха Јоанима III, ми исказујемо радост целокупног епископског народа Отоманске Царевине и наде његове које о пуно синовале љубави полаже у повог Патријарха за остварење својих скромних и оправданих жеља.

Архимедова смрт (сликао Н. Н.). — Архимед, славни геометријар и механичар, рођен је у Сиракузи 287. г. пре Христово рођења. Прописао је и одредио правила о кружном пречнику, обиму и површини; такође и о садржају кугле и облице. Ондашњи сиракуски краљ захтевао је од њега, да одреди: колико је сребра у једној круни која је требало да буде од извесне количине чистог злата? Због различне тежине ова два метала, Архимед није могао у први мах одредити, у њиховој смеси, колико је једног колико ли другог метала? Улазећи једном у каду за купање, опазио је да је из ње истекло онолико воде колика је била запремина његова тела (Архимедово правило). Применив ово правило на задатак који је имао решити, истрчао је го из кунарила вичући *Хеureka!* (Пронашао сам!). — Позната је Архимедова реч: *„Дај ми полуку и ослонац у ваздуху, — претрнућу земљу!“* — Када Римљани опседоше Сиракузу, Архимедове машине за бацање беху Сиракузцима од огромних користи. Али када Римљани ипак продрише у опсађени град, неколики војници продрише и у Архимедов стан, где је славни механичар у тај мах цртао по пешчаном тлу разне геометријске фигуре. *„Noli turbare circulos meos!“* (Не кварите ми кругове!) и узвикну Архимед; али га у том часу прободо Римски војници. — На Архимедову гробу беху облици и кугла подједнаке садржине. По овим знацима пронађе Цицеро, после 137 година, гроб овог великог научара. —

Анастас Јовановић, први српски аматер фотограф (фотограф. снимко Марко Стојановић). — Једна жена жеља остварена је пре неколико дана: у Београду је основан Клуб Фотографских Аматера. Доносећи у овом броју неколико снимака наших аматера, намамо смеи заборавити ли слику првог српског фотографа аматера.

Анастас Јовановић, пређашњи дворуправитељ Кнеза Михајила, рођен је у Враци 1817. г. а умро у Београду 13. новембра 1899. године.

Када је год. 1832. Кнез Милош основао у Београду Државну Штампарију, ступио је у њу као ученик и пок. Анастас. Особита његова вредноћа, марљивост, хитрина и љубав према послу привукше на њега не само заводских управљача него и најмеродавнијих кругова у Србији. За њега се с правом говорило: *„што му очи виде, то му руке створе“*. — Нарочито се истакао као одличан словорезац. Највише вештине показао је у том послу при изради *Првог Српског Буковара* (1838. г.) За буковар је требало израдити и курсивна слова којих дотле у штампи није било. Нико од људи, који су у штампарии радили, није умео ова слова израдити. А он их је изрезао у невероватно кратком времену: јер је тако хтео Милош Велики само да би буковар био што пре готов. И то је решило његову будућност. Послу се његову дивили не само власти, већ и искусни технички управљачи Државне Штампарије. Због тога је по заповести Кнежевој, послат 1838. год. у Беч као државни питомца ради даљег усавршавања.

У Бечу је хтео изучити бакрорез. Тога ради био је отишао у Бечку Академију Вештина. Али већ 1840. г. ола се литографији. Почео прво да издаје литографске слике знаменитих људи из српске историје и књижевности, 1842. г., због државног преврата у Србији, изгубио је, као захвалан и одан приврженик династији Обреновића, државну помоћ, те мораде све очекивати од својих руку: тада предузе да црта и литографски израђује знамените догађаје из српске историје (*„Стеван Немања сизлази с престола“*, *„Милутин побеђује Татаре“*, *„Стеван Дечански добија вид“*, *„Патријарх Чарнојевић преводи Србе у Угарску“*,...). Поред овога почео је радити и иконе за православне цркве.

Али, како је сам говорио, ништа није у целом његовом животу пробудило толико интереса и толико одушевљена колико Дагеров проналасак. Када је Дагер 1840. г. послао Цару Фердинанду две сличице, снимке неких места, и када су за тим те

сличице (велике 6—7 см.) изложиле на углед ученицима у Академији, био је пок. Анастас толико задовољен и узрујан овим епохалним проналаском, да се одмах натрено одео на изучавање градње ових слика светлости. У то доба, 1841. г., по рачуну и плану проф. Цецвала, начинио је оптичар Фонтлендер први објектив којим се за много краће време могао завршити фотографски снимак, него што је то дотле било. Колико се Јовановић одушевио проналаском и сликама Дагеровим, најбоље показује његова жеља да пошто по то добави и овај нови објект Фонтлендеров. Он је то врло брзо и урадио, јер је, по реду израде, трећи Фонтлендеров објект кунно Јовановић.

Његови фотографски радови, у току пуних 60 година, показују да је он целог свог века са ширегнутом напном пратио развитак фотографије, да је сваку њезину корисну новину са радошћу поздрављао и да је све сам собом испитивао хотећи да све до краја види и позна. Он је, за доказ овом, био *први* у Бечу који је израђивао стереоскопске слике, како је то нагласио и професор Јегер у својој књизи *О оку и наочарима*. Године 1854. Бечки оптичар Прокош показивао је у једном од Шперлових локала француске стереоскопске слике којима су се сви дивили. Може се замислити, како се Прокош изненадио кад му је Јовановић понудио и десетак својих стереоскопских снимака Беча, да и њих показује! — Чак и када се 1858. год. Династија Обреновића вратила у Србију, и када се Јовановић преселио из Беча у Београд, где је примио службу дворуправитеља, која му је понуђена за признање привржености и услуга Династији, — налазио је Јовановић најбољег и најслађег опорављача од тешких службених напора једино у фотографској литератури и свом фотографском атељеу.

Када се, по смрти Кнеза Михајила, стајно повукао у мир, који је проводио нешто у Београду а нешто у Бечу, опет није престајао, све до краја свог живота, у занимању о фотографији и њезину развитуку.

Колико је он доиста био одан фотографији, колико се одушевљавао њоме нека посведочи и његова изрека, коју није једном поновио: *„Ја не разумем, како човек може да буде без фотографског апарата!“*

Пок. Анастас Јовановић био је од год. 1877. редован члан Бечког Фотографског Друштва. —

Мотив са Тошчидерске реке I и II (фотографски снимко Ар. Марко Николић). — Прва изложба српских аматера приређена у просторијама Грађанске Касине (од 23. маја до 10. јуна) обратила је на се напну и бројем и израдом. Оцењивачки суд додекао је прву награду (насликану повељу, рад Г-ђе В. Вукановићко) Ар. М. Николићу за нејакше *Мотив са Тошчидерске реке*. Избор предмета и начин израде (гумидруи) доносише Ар. Николићу ову заслужену награду.

Старост (фотогр. снимко В. Стевановић). — Овај рад вредног аматера Г. В. Стевановића добио је на Амат. Изложби другу награду (албум одабраних снимака Аматерске Изложбе). Хартију за овај снимак препаровао је Г. Стевановић од обичне цртачке хартије, те је тим и црвенкастом акварелском бојом нагодио многог посматрача на помисао да овај рад није фотографија већ, акварелски цртачки рад.

Ашиковање (фотогр. снимко В. Стевановић). — Слика је из Пиротске околине, а представља момент кад се радници враћају из поља. Колико је тешкоћа за снимање оваквог момента знају сви који се баве око фотографске вештине. А када се такав снимак домаће уметничкој слици, онда му и вредност излази из обима обичног фотографског рада. Такав је и снимак *Ашиковање*.

Јашар-пашина љуприја на Ситвици. У почетку прошлог века господарио је на Косову знаменити Јашар-паша, синовац Малић-бега Цинића чувенога потурчењана и познатог крвника (који и данас има рођака православних у Београду). Док је Малић-бег српском краљу записивао своје име, дотле је његов синовац Јашар-паша остао у сећању највише с тога што је порушио не мање већ 17 српских храмова на Косову и од њих себи видео поденице и љуприје. Најчувенија је од тих љуприја ова чију слику доносимо у овом броју.

Сабор код Грачанице (фотогр. снимко Бран. Ђ. Нушић). — Историјски храм Грачаница, посвећен Св. Богородици, славни Вешту Госпођу (15. августа). О том дану скупљају се посетиоци из Србије, Добра, Метохије, Сиринића, Српске и свих При-

зренских жула, па братски састанак и побожну молитву. Али храмовни празник ове свете задужбине не прославља се у Грачаници како се прослављају храмовни празници у другим српским крајевима. Над овим скупом туга царује а страх угушује овако весеље. Али за то у другим храмовима нема молитве какав је у Грачаници! А шта моле Срби у Грачаници?... Зар Србину и о том говорити? —

Црква у Лиљану. Лиљан, стара Утријана, лежи у сре-

дини Косовске равнице. Још Василије II Македонски, обнављајући Охридску архијерејску столицу, означао је Лиљан као Другу Јустинијану. У нашој историји Лиљан је познат и као Немањинска престолница а и као привремена столица Грачаничке епископије. Црква Лиљанска једна је од најстаријих у Православљу. Данас у њој служи и најстарији српски православни свештеник, а по свој прилици и најстарији у свем Православљу, поп-Јован који је стар 111 година.



ДУША ДЕТИЊА

1.

Кад би се могло рећи за коју науку данас, да је мила, као што је то Лине рекао за Ботанику, онда би се, одиста, сви сложили у томе, да то име заслужује Психологија Деце најпре, јер она се бави о оном што нам је најтеже и најмилије на овом свету. Она, данле, вена се и поноси именом *Scientia amabilis*. —

Али — како мало знамо шта се збива у том рајском кутићу! —

Психологију, до скоро, занимала је само душа одраслих а о малима није водила бриге, можда није хтела да се запоси том *детњаријом*, па због тога није умела ништа ни да нам каже о томе. —

Но данас већ увиђа и она, да од те озбиљности мора попустити, па се обратила деци и, на велику радост своју, лубија обавештења, не само о њима, него и о себи и својим крупним појмовима. И ова нова ревност њена у генетичком испитивању душевних појава дотле је дошла, да је образовала засебну грану о студији деце, са називом Педологија или Педологија.

Из те науке о души детињој да вам приважемо штогод. Али не у системском реду, него оно што је општије и интересантније. Међутим, пре тога, допустите нам, да изнесемо и то, ко је све радио на овоме, јер биће, можда, кога који жели и више да зна, по што му је овде казано.

Рекосмо, да је ово проучавање ново, зато се не бојте да ћемо из далека почети. Платон и Аристотело, и сви стари дакле, за нас отидају, од којих се иначе, као по неком правилу, полази. —

Наш почетак је од Дарвина и Прајера. Овај велики Енглец, чије је име толико познато у Биологији, први је отпочео и проучавање духа детиња с планом и научно. То своје посматрање навео је у часопису *Mind*-у 1877. год. под именом: *Biographical sketch of an infant* давши тиме јавних побуда другима за даља испитивања.

Немац *Preyer*, такође велики физиолог, ревносно је посматрао свога сина за три године и резултате тога општања је у повећој књизи са називом: *Die Seele des Kindes*.

Ова два ученика могу се иззвати, с правом, творцима и покретачима научног испитивања духа детињег, које је од тога доба све лепше напредовало.

Данас је у Енглеца као најбоље дело ове врсте од *F. Sully-a*: *Studies of Childhood* А основано је и друштво за проучавање

деце: *British Child Study Association* са својим органом: *The Paedologist*.

Код Немаца, уз горепоменуто дело, као најбоље радове о овом предмету, препоручујемо: *Kinderfeler* од *Trüper-a* и *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie u. Pathologie* од *Kemses-a*, где се налази и велика литература о томе, поред *Internationale Bibliothek für Pädagogik* од *Ufer-a*.

У Француза је *Peret* оно што је *Preyer* код Немаца. Његово је главно дело: *La Psychologie de l'Enfant*. По главни је покретач генетичке психологије: *G. Compaire*. Његово дело: *L'evolution intellectuelle et morale de l'enfant* заслужује особиту пажњу. —

У погледу експерименталног истраживања, пак, познат је у последње доба *A. Binet* са својим радовима у: *Revue philosophique* и *Année psychologique*.

Италијани немају још већег оригиналног дела о духовном развоју детета. *Luigi Ferri* сматра се за покретача те врсте, а најинтересантније дело о томе написао је *Paola Lombroso*: *Saggi di psicologia del bambino*..

Али најбољи рад на томе пољу пренет је у Северну Америку. Тамо је примљен са толико интереса, да је постао права страст од дечијег забавишта па до универзитета.

Скоро сви универзитети имају катедре за студију деце; у свима болим учитељским и мушким и женским школама, то је обавезан предмет; све области основале су разна друштва са разним именима за испитивање и проучавање душе детине; небројеним педагошким часописима отворени су нарочити одељци за то, а многе новине излазе искључиво са тим циљем.

За оснивача овога покрета у Америци сматра се *Granville Stanley Hall*, председник *Clark* универзитета у *Worcester-u* и друштва *National Association for the Study of Children*. Он је написао многе монографије о психичким појавама код деце, које су штампане у часопису за Педагогику: *The Pedagogical Seminary* чиј је он и издавач. За њим долази управитељ Учитељске Школе у *Worcester-u*: *E. H. Russell*, који је написао: *Child Observationsets*, и по чијем се имену назива особити метод овог испитивања: *The Russell Method*. Госпођица *Shinn*, по угледу на *Preyer-a*, посматрала је своју саволицу и написала је најбољу биографију деце која постоји у Америци: *Notes on the Development of a Child*. Нарочиту пажњу заслужује још расправа од *W. Monroe* у *Sammlung von Abhandlungen* од *Zieher-a*, као и: *The mental development in the child and the race* од *F. M. Baldwin-a*, и лако и прегледно дело од *F. Tracy-a*: *Psychology of Childhood*.

И наша књижевност није без лепих књижица о деци али се махом тичу њихове телесне неге. *Учитељ* од 1897. год. донео је кратак преглед Психологије Деце, што овде помињемо, као и красну књижицу од *Батута*: *Живот и здравље наше деце*.



Насртај писателва на босанску цркву за време бана Матије Нинослава од Држ. П. Поповића (из извештаја о богословији светога Саве за школску 1900.—1901. године).

Завста смо у неприлици шта да кажемо о овој расправи коју је тобоже написао г. Поповић. Чим смо је почели читати, пало нам је у очи да смо исти начин излагања већ негде читали. Наводи пишчеви упутили су нас на Клајићеву *Poviest Bosne*. Поредивши оба излагања, уверили смо се, да писац по да није ничега новог допринео овоме питању, него је и читаву разраду грађе, читав ток мисли, тумачења и разјашњавања узео од Клајића. Но да би овој преради на Клајићу, у којој су хријатизми замењени са српским изразима, дао ученији изглед, цитира г. Поповић Тајнерова *Mon. hungarie* и Тому, архијакона свијетскога. Но те изворе писац није имао у рукама нити их је читао. Да их је читао, сигурно би му излагање бар мало парирало од Клајићева, а сигурно да их не би свагда цитирао уз Клајића, него који пут и самостално. Карактеристично је ово забашуривање при навођењу Томе, архијакона свијетског, кога писац цитира по тешко приступачном издању Луцићева, а не зна за поновије издање Рачнога у југословенској академији. Но када је Клајић писао *Poviest Bosne* не беше јоште Рачкова издања, те је онда разумљива тобожња употреба Поповићева Луцићева издања. Који пут не помали г. Поповићу за руком да избегне хријатизме и негодно изразе, те стога и он као и Клајић пише „Печурка биескунија“ место „Печурјена биескунија“. Визи биемо неправедни када не биемо спомели да г. Поповић на једном месту неваљаво од Клајића наводи Рајнада, али опет нејасно и мутно према неком руском чланку. Писац сем тога на више места спомине и православне у Босни за бана Нинослава што је опет његов изум, ничим недоказан. При изради научног научног питања дозвољено је поред извора писати се и на претходнике у том питању, али је неинна смелост латити се писана не читајући изворе и неписујући читаво излагање овојих претходника. Расправа ова не може се сматрати као плод пишчева изучавања и студије, те с тога нећемо ни спомињати оманке и грешке у њој, пошто биемо на тај начин вратили критику Клајићева дела од стр. 65—82.

др. Јован Радоњић.



„Гуслар на збору“ или „На развалинама царства српског“. Слика Академског сликара А. Боцарића.

Пет стотина и неколико година прошло је од овога дана када су сјајни двори великог српског царства претрпели први ударац од оне велике и страховите азијске најезде, која је као нахонита бујица поплавила читаво Балканско Полуострво, па се одатле разлила чак до престонице великог Римско-Немачког царства — до Беча. Од тога дана та је бујица све више расла; сваки је даном све више потковавала до тада чврсте темеље сјајног дворца; његови чврсти стубови и зидови почеше се све јаче њихати и рушити, а једнога дана срушише се као остарели грм под својим властитим теретом. У мутне воде велике бујице потону све, само један једини стуб остаде, као у полу клас који је срп жетеона понтелео.

Време је пролазило; бујна поплава лагано је али стално опадала. Напошла вода постепено се враћала у своје старе границе, али развалине некадањих сјајних дворова остале неподагниуте и пусте. Њихови господари који су бежећи и склањајући се од поплаве тражили себи и својима склоности и заштите беху у току времена постали туђи најамници, робље туђих господара. Генерација за генерацијом падала је у гроб и у колико су потомци некадањих господара, а сада туђи робови, били удаљени од рушевина, тих последњих остатака некадање пра-

дедовске славе и величане; у колико су више били изложени утисцима туђинске славе за коју су се морали борити, у толико им је више у души бладело сећање на рођену славу прошлости. Само они који беху у непосредној близини тих тужних остатака некадање славе и величане; само они пред чијим се очима дизаше онај једини заостали стуб старе славе, само се они увек сећаху своје сјајне прошлости и нешто се труђаху да опета подигну порушене зидове и стубове сјајних очених дворова. Петстотина година мучаху се они и залагаху крв своју и кости своје, докле поред оног једног заосталог стуба не подигнуше још један нов и чврст стуб, у тврдој нади, да ће их редом сада дзати и сјајне дворе обновити.

Ово овакво стање српског народа имао је Боцарић пред очима кад је тражио слике својој слици коју сада имамо пред собом. Имајући то на уму постаје нам и његова намера т. ј. тенденција његове слике јасна. Јер шта видимо на њој? Голе рушевине које је наткривао суморно земаљско-сиво небо а по њима поседали патурени, уморни и клоули представници свију српских крајева. На лицу свакога од њих читаш умор, изгубљену наду и клоулоост духа; изражај који је више апатија по резигнација. Изгледа као да имамо пред собом последњи остатак некада силне и велике а сада потпуно разбијене војске; остатак који се повукао у самоћу и тишину не да се крепи и да лечи ране, но да сачека смрт која је неизбежна и са којом се сваки појединац помирио у души.

Боцарићева је слика алегорија, а свака ја алегорија више или мање песма којом сликар даје израза осећајима који га при посматрању извесних појава спонадају и њиме овладају. Такав је случај и овде. Сликар је овом сликом хтео да укаже на клоулоост духа и апатију која је овладала у оним деловима Српства, који још нису ослобођени и који подлежу туђинском утицају. У тој намери нанео нам је на слици представнике свију српских крајева, сакупљене на развалинама српског царства, на представници их тужно и клоуле, казује нам како их ни сама традиција — представљена на слици у развалинама и у гуслару — није у стању више да загреје и да их тргне из његове апатичности. А да би доказао како је та апатија неумесна, да је тако рећи грешна, он је са она два стуба који се дижу из рушевина, и са оно два представника српских слободних земаља, који понесито и с пуно самопрегорења стоје поред своје клоуле и немоћне браће као и она два стуба међу развалинама, показао шта може да се постигне упорном борбом, удаљем у овоју снагу и вером и будућност. У више песничкој форми ја сам ову слику у једном прекојасавском листу представио оним речима: —

„Погледајте их, те биједне и невољне учеснике збора на развалинама. Зар не читате на лицу сваког појединог самртни умор, клоулоост духа, изгубљену вјеру и наду; једном ријечи: апатију. Па и сам сиједи гуслар, који на сваком збору и договору умије својим гуслама и пјесмом да оживи духове и да их окријени вјером и надом; и сам тај сиједи старац као да је заборавио на цијелу сјајну јуначку прошлост Србшину, те се сав покло садашњости и уз тужну јекну од гусала и неизмоган гласом прича о несрећи и јаду, те тиме још више убија духове. И тамај ви, занесени том страховитом апатијом, која лежи на лицу јадне раје; тамај да узвикнете праведном србшом! „Не гуди више сиједи гуслару; разби гусле о те суро камење, па лежи у гроб, јер нема живота, све је развалина“.

Тамај да то узвикнете, а поглед вам се скреће са те жалосне појаве и ви на истој слици угледате нешто, што вам узвик уздржава и осјећаје разгаљује: На старих сурих развалина подижу се два јака, два чврста стуба, а уз њих стоје два учесника збора, два кршна понесита брата са пушком у руци, а руком на јагагану. И њима је на лицу написана жалост и бол, али кроз ту жалост као сунце кроз облаке продира самопоудане и вјера у будућност. А ила раје која је уморно клоула по зидинама некадањих дворова, стоје дије жено — матере које са поносом гледају на своје сићушће, мале и неодрасле, и са лица као да им читаш понесито ријечи: Ми смо матере будућности, а ово је будућност. Та света сцена понесених матера са дјецом у којима лежи будућност и она два јака и чврста стуба који ће ту будућност подржавати и штитити од пада док не очврсту, то обезбуржава нашу србу и ми се умирени у души опраштамо са збором.“

Држим да сам овим довољно објаснио шта је творац ове слике поме хтео да каже, а сада нека ми буде допуштено да

кажем шта се овом сликом у опште хтело. Мислим да ми није потребно упуштати се у разлагање чему има да служи слика у опште и какву улогу слика игра међу оним средствима која служе за облагорађивање укуса шире публике. — Један од познатих немачких уметника франкфуртски сликар Вилхелм Трибнер вели у своме делу: „Die Verwirrung der Kunstbegriffe“ да се разликује сваке слике има пенити са два гледишта: са гледишта „чисто уметничког“ (reinkünstlerisch) и гледишта „популарно уметничког“ (populärkünstlerisch). Вредност и ваљаност чисте уметничке слике увек је трајна, али се врло често дешава да шира публика овакову слику не може одмах да схвати и према томе да је и не цени. На против слика популарно уметничке вредности првостепености је широј публици и омиленија је, али јој вредност није трајна. Нема спора да је ово гледиште Трибнерово тачно и истинито, као што је и истина да сваки уметник-сликар треба и мора на првом месту да цени слику са чисто уметничког гледишта; другим речима да се држи ове много нападане девизе „l'art pour l'art“. Али је исто тако истинито да се критичар као посредник између уметности и публике не сме ограничавати на ту девизу, т. ј. да не сме игнорисати слике популарно-уметничке вредности. На не само то, ја идем чак тако далеко на тврђим: да у извесним приликама, нарочито тамо где нема публике са тако развијеним уметничким укусом, који је потребан да се сликарски уметност саме уметности ради уме ценити, критичар мора претностављати слике популарно-уметничке вредности, сликама чисто уметничке вредности. Трибнер врло лепо вели у своме споменутом делу: „Докле разумевање уметности стоји на неком ступњу докле морамо без никаквог поговора бити за највећу толеранцију у уметности. Све слике имају права да буду виђене и све су слике зато ту да подигну уметнички укус у публици“. Када ово може да важи за немачку публику, а на њу се то и односи, онда мислим да не треба нарочито доказивати да то за нас мора бити правило, на основу кога се свака наша т. ј. српског уметника слика, мора ценити.

Доста, „све су слике за то ту да подигну уметнички укус у публици“ али код нас, у нашем народу имају слике још један други куд камо важнији! позив, а то је да уче или бар да покрећу публику за размишљање. „У нашим приликама вреди слика као и књига — рекао ми је једном приликом један наш сеоски свештеник из Славоније — на и више, јер слику гледа дете које ни читати не уме; родитељ му је разјасни и дете је ушамти док је живо.“ Ово гледиште треба увек, и на првом месту имати на уму кад се хоће да изрекне суд о слици која се као и ова Боцарићева пушта у народ, и никад не треба заборавити да сликарство за наш народ има позив тенденције и то тенденције која иде на то да подиже и бодри национални дух у нашем народу. Слика „Гуслар на Збору“, или како је велики творац радије назива „На развалинама царства српског“, израђена је по поруци познатог издавача слика Петра Николића, трговца из Загреба, који је већ 22 године ради на томе да из нашег народа потисне оне многобројне слике са туђим мотивима које наше домове више руже но красе, и да на место њих протурни слике са народним мотивима; слике које би одговарале и уметничком укусу и духу нашег народа. Мора се признати да је Николић у овоме много успео и нема сумње да се њему има захвалити што се у многим и многим домовима Срба, Хрвата и Словенаца налазе слике са чисто националном, славенском тенденцијом место оних разних „Grethens“, „Hansl u Gretl“ и т. д. Довољно је само да наведемо оригиналне сликарске радове које је овај човек купио на умножавању их репродукцијом протурно у народ на да се види шта је он на том пољу урадио. У току времена од 22 године он је протурно у народ ове слике: „Југославија“ од Валгери Дриол; Од Чермака: „Херцеговачко робље“, „Повратак на агариште“ и „Гуслар“; Од Кикорца: „Косовка девојка“, „Дед и ујак“, „Крунисање Звонимира“, „Томислав“ „Зрињски и Франкован“ „Крст на Савици“ „Постављање корушког војводе“, „Гундулић“, „Прерадовић“, и „Милош убија Мурата на Косову“; од Вајнгертнера „Хрватски сабор од 1848“; од Уроша Предића „Босански Бегунци“; од Меловића: „Сабор краља Томислава држан у Сињету 925.“ и „Кнез Никола“; од Ивоковића: „Опоришта Зрињског од Катарине у Чаковцу“; од Крстића: „Свети Саво благосиља Српца“; од Паје Јовановића: „Скоба Срба“ „Устанак Таковски“, „Мачевање“ и т. д. и т. д. Кад томе додам да је чувени портретиста Букован, који ће сада да ради такође по поруци Николића портрете Њ. Њ. В. В. краља и краљице, ту исто израдио велику слику „Благовештенски сабор“, слику која ће са своје уметничке израде изапати

читавау сензацију у нашем уметничком свету и то баш са чисто-уметничког гледишта а која је рађена по поруци Николића, онда имамо пред собом приближну слику рада овог човека на овом пољу.

Пре по што завршим припад ове слике хоћу да нагласим да је израда ове слике добра; типови представника појединих крајева довољно су карактеристични а композиција боја, у којој је Боцарић врло јак, као и природност положаја појединих типова т. ј. одсуство сваке театарности, пада нарочито у очи. Једном речн слика је са популарно уметничког гледишта вредна сваке похвале и ја је сваком читаоцу „Нове Искре“ најтоплије препоручујем.

Као и све слике Николићева издања тако се и ова може добити у дворској књижари Мите Стајића у Београду.

Загреб.

Ј. Адамовић.



* Уредништво „Тежака“ (орган Српског Пољопривредног Друштва) јавља да награђује: чланке са 70—80 динара, белешке и податке са 60, а гласнике са 50 динара од штампаног табака. —

* 2. 3. одржан је у Пешти Музички Конгрес. Поред Мађара, на овом конгресу били су и представници разних народа који живе у Угарској. О Српској музици говорио је на том конгресу српски конзерваторист Г. Исидор Бајић. —

* У Београду је, 18 јуна основано Српско Пламенско Друштво. У управу изабрани су: Ј. М. Жујовић, проф. у Великој Школи; Др. Живојин Борђевић, проф. у Великој Школи; Др. Светозар Марковић, лекар; А. Стапојевић, професор; Паја Тодоровић, инспектор Министарства Приреде; Др. Манојло Смиљанић, проф.; М. Обрадовић, шумарски инжењер; А. Михел, адвокат, и Милан А. Павловић, трговац.

* Српска Академска Омладина у Бечу послала је 9. јуна позив српској академској омладини у Угарској, којим јавља о једнодушном одлуци српских омладинаца у Бечу: да се поведе борба за народна права у земљама под круном Св. Стевана, да се потражи потпуна, природна слобода, да се смело и отворено изнесу мисли о добру народа српског, и да се свесно реагује на сваки притисак било споља било изнутра. Ради овога одржаће се Омладински збор у Србобрану 27., 28. и 29. јунија ове године. —

* У „Archivo per lo studio delle tradizioni popolari“ (Палермо) штампана је радња Вида Вулетина Вукосавића *Le streghe presso gli Slavi meridionali*, (Вештице у јужних Словена.

* Издавачка књижара Пахера и Кнеића (Мостар) штампала је композицију Алексе Шантића „Пијмо вино...!“ (захор). Речи су од кнеза Николе I. — Композиција се продаје по 1 крупу и 20 новчића. —

* Београдска општина, у својој свечаној седници на Видов-дан ове године, решила је да се прва Видовданска Награда (100 динара) преда Милошу Зечевићу, философу 1 године, за израђену тему *Живот и владавина Стевана Дечанског*. —

* 17. јуна почео је у Београду изапати нов лист *Технички Гласник* за технику, грађевинарство и индустрију. Главник је листа *Тројан Вељковић*, инжењер, а одговорни уредник *Светозар Поповић*, инжењер. *Технички Гласник* излази сваке недеље (4^о, 8 стр.), а годишња му је цена 12 динара.

* Уметничко издавачка трговина Петра Николића у Загребу поверила је великом Дубровачком сликару Г. Влаку Буковцу израду слике *Благовештенски Сабор*. Каква је значај овога сабора, знају наши читаоци из рада проф. Г. Гершића + *Светозар Милетић*. На слици ће бити верно представљени ликови свих знаменитих саборских чланова, а књица Влаха Буковца јемчи за уметничку израду ове знамените слике.

* 13. јуна о. г. прослављена је у Манастиру Гргетегу мена и ретка свечаност. Тога дана освећен је обновљени храм, на што је утрошено 65.000 форината манастирске уштеде. Храм је обновљен у српско-византијском стилу, а иконостас је испицао

авад. сликар Урош Предић. Заслуга је Грегешког настојатеља, архимандрита Илариона Руварца, што је овај манастир тако обновљен и украшен. —

* У трећој свесци од ов. год. бриселскога прав. часописа „La revue de droit international et de législation comparée“ изашао је други део расправе г. Перића, проф. Вел. Школе: „De la condition juridique des Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers.“ У овом делу своје расправе г. писац одређује законе који регулишу приватна права Босанаца и Херцеговаца у страним земљама. Трећи и последњи део ове студије изићи ће у идућем броју реченога часописа.

* Његушеву оду *Црногорац свепокућем Богу* превео је на италијански калуђер Тондини којег смо у овом броју већ поменули. —

* Познати истраживач римских старина у Далмацији Шарл Ди штампао је у издању књижаре Армана Колена свој историјски и уметнички путопис *En Méditerranée*. Цена је 3.50 динара. —

* Католички калуђер Г. С. Tondini de Quarenghi читао је 21. јуна п. н. у Париској Академији Лепих Вештина своју расправу *La Serbie et la fin d'une contestation pascale de trois siècles*. Расправа је обратила на се нарочиту пажњу и штампана је у акад. поменуте академије, одакле ће се и засебно оштампати. —

* У Пешти почео је изаказити нов српски лист *Обртник*. Годишња му је цена 8 круна, а уређује га Младен Пинаћ, машински инжењер. *Обртник* излази једанпут недељно, а посвећен је чисто и искључиво привредним, обртничким и трговинским питањима. —

* Ретар Росегер, чувени немачки приповедач а некадашњи кројач, путовао је пре кратког времена дуж Далмације. Утиске са тога путовања штампао је у Берлинском журналу „Die Zukunft“. Какви су ти утисци и шта је све на томе путу видео, износи нам Бечки лист „Dalmation“ (орган задруге за ширење привредних интереса у Далмацији), јер је „прослављеном شناјдеру“ жестоко очитао. Росегеру је Далмација — Азија; Росегер се чуди како је море мирно кад га парају милиони лађа; на кожни од 24 сата видео је само „морску болест“ и даљење једног пса; пред Дубровником је острво Крамона (!); Дубровчани, за дивно чудо, не говоре немачки; док дође железница од Дубровника, нестане у њему *турбана* а доћи ће цилиндери, на ће тек тада Далмација бити спасена; у околини Дубровника има још разбојника, али ће агенти културе (као што је Г. Росегер) принудити овај народ; обећава да ће и други пут доћи у Далмацију, на ће *бар један цео дан* остати у Дубровнику. — Жалост и срамота! —

* Крајем ове године прославиће се четрдесето-годишњица Српског Новосадског Народног Позоришта. Нарочито одбор спрема програм за прославу, на којој ће узети учешћа сва српска и многа словенска позоришта.

* Изашло је и треће издање историјско-етнографске студије Ивана Иванића: *Буњевци и Шоци* у Бачкој, Барањи и Лици. Ово је дело наградила Матица Српска. Цена је 2 динара.

* А. Анкерц, чувени словеначки песник, изнео је у 5. свеску *Љубљанскога Заона* свој предлог о здружењу *Словенске Матице* са *Хрватском Матицом*. Хрвати би добијали словенско а Словенци хрватско матична издања. — Главна скупштина *Словенске Матице* примила је једногласно овај предлог, те је у исти мах овлашћен одбор да води преговоре са *Хрватском Матицом* о свему што се овог решења тиче. — Искрено желимо да се ови преговори што пре почну и срећно приведу крају. У слози је спас. —

* Српска Штампарија у Загребу, и до сада позната са својих технички одличних издања, подухватила се тешиког али веома часног посла. *Знаменити Срби XIX века* најновије је подухват Српске Штампарије. До сада су готова три свеска (а биће их 30), који су изврени по картији а раскошни по изради. У сваком је свеску по 6 засебних 4^о картона са ликовима знаменитих Срба: Слике су рађене у Бечу (Ј. Леви), у немрежастом мапиру, те је отисак по свему сличан фотографији. Текст уз ове слике писао је проф. А. Гавацковић. Сваком свеску цена је 4

динара. — Ако је потребно и ово дело препоручивати, нека је свакој српској кући искрено препоручено, у толико радије што су овакве књиге реткост и у већих народа.

* Матуранти Српске Велике Гимназије у Карловцима приређују по већим српским местима концерте и забаве ради подизања споменика Вранку Радчевићу. Прошних година окупљено је за ову намеру неколико тисућа форината, а овогодишњи матуранти озбиљно раде да се овај споменик што пре подигне.

* Поправка. У геолошкој табlici породице Јакшића штампарском погрешком је Никола стављен као син Десвота Јована, место Матије Херцеговића.



Последње две године живота и рада харамбаше Баја Николе Пивљанина (1684 и 1685 год.) По архивским подацима написао Јов. Н. Томић. Прештампано из „Просветног Гласника“. Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1901. 8^о, стр. 34. Цена?

Реферат Господину Министру Војном о брошури „О комасацији пољопривредних имања“ Г. М. Ј. Андоновић. Од инжењерско-техничког капетана I класе Стевана Бошковића, в.д. пачелника географског одељења, хонор. професора геодезије на В. Школи Војне Академије. Штампано по наређењу Г. Министра Војног. Београд, Штампарска Радионица Министарства Војног. В. 8^о, стр. 24. Цена?

Српска Краљевска Академија: **Каталог рукописа и старих штампаних књига**. Збирка Српске Краљевске Академије. Саставио *Љуб. Стојановић*. Београд, Српска Краљевска Државна Штампарија, 1901. — 8^о, стр. 267. Цена 2. динара. —

Српска Краљевска Академија: **Свечани помен просветноме добротвору покојном Димитрију Стаменковићу, трговцу из Београда, 8 септембра 1900. год.** (Са сликом покојниковом). У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, *901. — 8^о, стр. 53. —

Из школске хигијене. Од *Д-р Ђоке Ј. Николића*, школског лекара. Прештампано из „Просветног Гласника“. Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8^о стр. 66. Цена 80 п. ден. —

Претци и потоци. Историјске слике из постана данашње Србије. Написао *Л. Комарчић*. Београд, штампарија А. Димитријевића, 1901. — 8^о, стр. 226, CCXXVII—CCXXXIV. Цена 2 динара. —

Извештај о Гимназији Краља Александра I за школску 1900—1901 годину. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8^о, стр. 71.

Гимназија Краља Милана I. **Извештај за школску 1900—1901. годину**. Своје XXIII године. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8^о, стр. 72.

Нада. Споменница „наде“, друштине бака Гимназије Краља Александра I. *Уредила цирава друштине „Нада“*. Беогр. Штампарија „код Просвете“ С. Хороница, 1901. — М. 8^о, стр. 74. Цена 1 динар.

Фромон и Рислер (Fromont jeune et Risler aîné). Роман из Париског живота. Написао *Алфонс Доде*. Превео Мита Ђорић. Ово је дело наградила Франуска Академија. Издање књижаре Д. М. Ђорића, 1901. Београд, Штампарија А. Димитријевића, 1901. — 8^о, стр. 547. Цена 3.60 ден.

Муњом ошпунт. Новела *Јосифа Кемериха*. Превео с немачког Наредник *Ђорђе П. Петровић*. Итомац Војне Академије. Београд, *Милош Велики* — штампарија Бојовића и Мишића, 1901. — Д. 8^о, стр. 45. Цена 1 динар. —

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 ден.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 ден. у мату. Прегледа и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Нове Искре“, Љубићка бр. 8.